

**ДОНИШГОХИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНХОИ ХОРИЧИИ
ТОЧИКИСТОН БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 891.550

ТКБ 83. 3 Точ.

М - 87

МУРОДЗОДА БАХТИЁР САЙАЛӢ

БЕДИЛШИНОСӢ ДАР ТОЧИКИСТОН

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ
аз рӯйи ихтисоси 10. 01.00 - Адабиётшиносӣ, (10.01.01-Адабиёти тоҷик)**

Душанбе – 2025

Диссертатсия дар кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улугзода омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Қурбонзода Рухшона Қурбон** – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ

Муқарризони расмӣ: **Шарипов Шариф Раҳмонович** – доктори илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забони тоҷикӣ ва хӯҷҷатнигории Академияи идорақунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Собиров Ҳамза Юсуфович – номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи таърихи адабиёти тоҷики факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии Кулоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ**

Ҳимояи диссертатсия «03» июни соли 2025, соати 15 - ³⁰ дар ҷаласаи шурои диссертационии 6D.KOA-067-и назди Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакии АМИТ (734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 21; iza.rudaki@gmail.com) баргузор мегардад.

Бо муҳтавои диссертатсия ва автореферати он дар китобхона ва сомонаи Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳ и Рӯдакии АМИТ www.izar.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи **«_____» _____ соли 2025** тавзъе шудааст.

Котиби илми шурои диссертационӣ,
номзади илмҳои филологӣ

 Мухамедходжаева Р.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Абулмаонӣ Мирзо Абдулқодири Бедил дар ҳавзай адабиёти форсии тоҷикӣ дар шумори бузургтарин суханварон шинохта шуда, ба василаи ҳунари хос ва беназири шоирий, шеваи тозаи нигориш, равиши бесобиқаи мазмунбандиву маънисозӣ ва тасвирпардозӣ соҳиби чунин ҷойгоҳи баланд гаштааст.

Мақоми ҳунарии вай ба ҷое расид, ки дар адабиёт тарзи хоси сухангустарии бедилона ё ба қавли машҳур “сабки бедилӣ”, “мактаби бедилӣ”, “забони бедилӣ” зуҳур кард ва ҷехраи соҳибаш ба қавли Бедил “хориҷи абнои ҷинс гардид”.

Ҳамин ҳодисаи муҳимми адабӣ сабаб гардид, ки дар таърихи адабиёт мактаби бедилшиносӣ ба вучуд ояд ва мустақиман ба таҳқиқ ва арзёбии рӯзгор ва осори шоири бузург пардозад. Ҷуғрофиёи ин соҳаи адабиётшиносӣ ҷастане буда, Ҳиндустону Покистон, Эрону Афғонистон ва Тоҷикистонро фаро мегирад.

Бидуни муболиға, бедилшиносӣ дар Тоҷикистон аз замоне шурӯъ мешавад, ки мардуми тоҷик ба андешаву оро ва ҳунари ин шоири бузург пайванди ҳамешагӣ ёфт. Ин ҳодиса фақат ба тақлиди сабки Бедил аз ҷониби шоирони ҳавзай Мовароуннаҳру Ҳуросон маҳдуд намешавад, балки шеъри ӯ, ба пайбурди Шафоъии Кадканӣ, дар доираҳои адабӣ ва зиндагии оммаи мардуми тоҷик нуфузи амиқ пайдо карда, шарҳу тафсирҳое низ ба вучуд омад. Ба шаҳодати устод Айнӣ Бедил дар байни оммаи ҳалқи Осиёи Миёна, ҳусусан дар байни тоҷикон ва ўзбекон шуҳрати қалон дорад. Аз вақте ки нусҳаи дастнависи асарҳои ӯ ба ин сарзамин омадааст, мунтаҳаби ғазалиёт ва рубоиёташ ба барномаи мактабҳои кӯҳна даромадааст.

Яке аз омилҳое, ки боиси ташаккул ва таҳаввули тадриции бедилшиносӣ дар Тоҷикистон аз ибтидои асри XX ба ин тараф гардид, тамоюли зеҳнӣ мардум ва ахли илм ба шеъри пурасори шоири бузург мебошад. Дар ин равиши дастовардҳои бедилшиносони тоҷик

бедилшиносии ҷаҳониро ғанӣ соҳта, ба сатҳи баландтаре бардошт. Ҳамчунин дар роҳи табъу нашр ва арзёбии паҳлӯҳои гуногуни рӯзгор ва осори Бедил корҳои қобили мулоҳиза анҷом гирифт. Аз ин рӯ, муайяну мушаҳҳас соҳтани ин дастовардҳо барои адабиётшиносӣ масъалаи мубрам буда, метавонад барои рушди минбаъдаи таҳқиқи воқеъбинонаи осори Бедил ва сабки ҳиндӣ заминаи мусоид фароҳам оварад.

Солҳои ҳафтод, ҳаштод ва навадуми садаи бист ва даҳсолаи аввали садаи бисту якро метавон давраи нави бедилшиносӣ, яъне давраи дуюми он дар Тоҷикистон унвон кард. Дар ин марҳилаи инкишофи бедилшиносӣ дар радифи муҳаққиқони шинохта Абдурауфи Фитрат, С. Айнӣ, Н. Бектош, А. Мирзоев, Ҳ. Мирзозода ва дигарон саҳми донишмандон С. Амирқулов, С. Сиддиқов, М. Афсаҳов, Б. Раҳимӣ, Н. Нурзод ва дигарон бузург буда, ҷустуҷӯҳои онҳо вижагиҳо ва афзалиятҳои бедилшиносии тоҷикро мушаҳҳас месозад. Тамоюлҳои дақиқ ва мукаммали шинохт ва бозсозии зистномаи Бедил, қашфи чехраи инсонӣ ва ҳунарии ўаз дастовардҳои бедилшиносӣ дар Тоҷикистон мебошанд.

Ба ин тартиб, бедилшиносӣ дар Тоҷикистон равишҳо ва хусусиятҳои хос дошта, таърихи он ба таври марҳилавӣ, чунон ки лозим аст, омӯхта нашудааст. Зиёда аз ин, бедилшиносии тоҷик хусусиятҳо ва равишҳои хосси ташаккул ва таҳаввул дошта, маводи дар ин замина мавҷудбуда, ба таҳқиқ ва арзёбии холисона ниёз дорад. Он чи ки зикр шуд, мубрамият ва зарурати омӯзиш, таҳқиқ ва баррасии ҳамаҷонибаи ин мавзуъро таъкид менамояд.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуъ. Мавзуе, ки мавриди таҳқиқ қарор дорад, ҳанӯз ба таври алоҳида ва ҷомеъ таҳқиқ ва арзёбӣ нашудааст. Вале пайванди маънавии мардуми тоҷик ва аҳли адаби Мовароуннаҳр ба шеъри Бедил, ба таҳлилу тафсири он реша дар замонҳои пешин дорад. Ба ин далел, сароғози таҳқиқу арзёбии ашъор ва андешаҳои Бедил ба замони шарҳу тафсирнависихо ба шеъри шоир пайванд меҳӯрад. Дар ин росто аввалин андешаҳоро доир ба шеъри Бедил ва маънию муҳтавои он Аҳмади

Дониш дар “Наводир-ул-вақоєъ” баён кардааст¹. Зуфархон Ҷавҳарӣ ва баъзеи дигар низ бар ашъори Бедил шарҳҳо навиштаанд, ки ҳанӯз дар нимаи дуюми садаи нуздаҳум ва ибтидои асри бист заминаро барои шинохти шеъри шоир фароҳам овардааст.

Дар замони нав Абдурауфи Фитрат ва Садриддин Айнӣ² мактаби нав ва илми бедилшиносии тоҷикро асос гузоштанд. Агар рисолаи Фитрат шарҳу тавзехи муҳтасари шарҳи ҳол ва осори Бедилро фаро гирифта бошад, устод Айнӣ бо тарғибу талқини Бобоҷон Faфуров³ ба таҳқиқи ҳаматарафаи замони зиндагӣ, шарҳи ҳол ва осори шоир оғоз ниҳод, ки минбаъд ба равиши асосии бедилшиносӣ дар Тоҷикистон таъсири судманд расонд. Баъдан, дар осори худи Б. Faфуров низ ин мавзуъ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст ва хидматҳои ў дар ин замина аз ҷониби аҳли таҳқиқ арзёбӣ шудааст.

Дар таҳқиқоте, ки баъдтар доир ба рӯзгор ва осори Бедил анҷом гирифтаанд, низ ба баъзе паҳлӯҳо ва равишҳои бедилшиносӣ ва саҳми ин ё он муҳаққиқ дар он ба таври муҳтасар ишора шудааст. Дар ин замина аз сарсухане, ки Э. Бертелс ба китоби устод Айнӣ “Мирзо Абудрӯдиири Бедил” навиштааст, ба алоҳидагӣ метавон ёд кард. Ин мақола аввалин намунаи нақди холисонаи асари устод Айнӣ доир ба рӯзгор ва осори Мирзо Абдулӯдиири Бедил буда, равиши асосии ҷустуҷӯҳои бедилшиносии марҳалаи аввалро дар мисоли таҳқиқоти ёдшудаи устод Айнӣ муайян ва мушаххас менамояд.

Дар таҳқиқоте, ки минбаъд аз ҷониби Ҳолида Айнӣ, Юсуф Салимов, Расул Ҳодизода, Ансор Афсаҳов, Ислом Исмоил, Субҳон Амирқулов, Кароматулло Олимов, Абдунабӣ Сатторзода, Абдуманнони Насриддин,

¹ Дониш, Аҳмад. Наводир-ул-вақоєъ. Китоби 2 [Матн]. / Аҳмади Дониш. – Душанбе: Дониш, 1989. – 344 с

² Бақозода, Ҷӯраҳон, Шукуров, Муҳаммадҷон. Аввалин фикру мулоҳизаҳои устод Айнӣ дар бораи Бедил [Матн]. / Ҷӯраҳон Бақозода. Нависанда ва идеали замон. – Душанбе: Адиб, 1987. – С. 224-232.

³ Нурзод, Нурадӣ. Бобоҷон Faфуров ва таҳаввули мактаби бедилшиносӣ дар Тоҷикистон [Матн]. / Нурадӣ Нурзод // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии “Академик Бобоҷон Faфуров-мутафаккири бузурги Шарқ”, бахшида ба 110 солагии зодрузи Қаҳрамони Тоҷикистон, аллома Бобоҷон Faфуров. – Ҳуҷанд: Нури маърифат, 2019. – С. 147-150.

Бобобек Раҳимӣ, Нуралий Нуров, Насиба Содикова, Боймурод Шарифзода, Бахтиёр Ҳамдамов, Мирзо Одина, Рустам Тағоймуродов, Мусо Олимҷонов, Комилҷони Саидолим, Рустами Ваҳҳоб⁴ ва дигарон низ анҷом гирифтааст, арзёбихои муҳтасар доир ба таълифоти бахшида ба рӯзгору осор ва шарху тавзехи ашъори Бедил ба назар мерасад.

Таҳлили таърихи омӯзиши мавзуъ нишон медиҳад, ки фаъолияти бедилшиносон ва осори дар ин замина таълифшуда ба дараҷае, ки лозим аст, таҳқиқ ва баррасӣ нашудааст. Он чи ки то ҳол анҷом гирифтааст хеле маҳдуд буда, баъзеи он ҳамчун таҷрибаи таҳқиқ метавонад мавриди назар бошад. Ба ин тартиб, метавон ба ин натиҷа расид, ки таълифоти то ин замон дар ин замина анҷомгирифта тарзу тариқ ва равишҳои усулии бедилшиносии тоҷикро фаро намегиранд. Ин ҳолат зарурати таҳқиқи чомеи бедилшиносии тоҷик ва равишу усулҳои онро аз ибтидои садаи бист то имрӯз ба миён мегузорад.

Робитай таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯъҳои илмӣ. Таҳқиқоти илмии анҷомёфта дар чаҳорҷӯбай нақшай корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи байналмилалии забонҳои

⁴ Айнӣ, Холида. Бедил и его поэма “Ирфон” [Матн]. / Холида Айнӣ. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1956. – 127 с.; Салимов, Юсуф. Ҳусусиятҳои ғоявии осори Мирзо Бедил [Матн]. / Юсуф Салимов. Ёдгори умр. Ҷилди 2. – Ҳуҷанд: Нури маърифат, 2003. – С. 251-258; Ҳодизода, Расул. Аҳмади Дониш [Матн]. / Расул Ҳодизода. – Ҷуғар: Ирфон, 1976. – 294 с.; Ҳодизода, Расул, Афсаҳ,Ansor. Муддай, даргузар аз даъвии тарзи Бедил... [Матн]. / Расул Ҳодизода, Ansor Афсаҳ [Матн]. / [Матн]. / Ҷумҳурият. - 1992. – 24-уми октябр; Исмоил, Ислом. Шарҳи Бедил. Дастор ҷӯшонад [Матн]. / Ислом Исмоил // Ҷумҳурият. – 1992. – 16-уми май; Амирқулов, Субҳон. Айнӣ ва Бедил [Матн]. / Субҳон Амирқулов // Садои Шарқ. – 1968. – 7. – С. 142 -148; Олимов, Кароматулло. Баррасиҳо дар тасаввуф [Матн]. / Кароматулло Олимов. Ҷуғар: Шарқи озод, 1999 – 140 с.; Сатторзода, Абдунаబӣ. Бедилшиносӣ дар Тоҷикистон [Матн]. / Абдунаబӣ Сатторзода // Адабиёт ва санъат. – 2017. – 1-уми июн; Насриддинов, Абдуманнон. Ашъори Бедил ва завқи бадеии аҳли Ҳуҷанд [Матн]. / Абдуманнон Насриддинов // Ҳақиқати Ленинобод. – 1989. – 9-уми сентябр; Раҳимӣ, Бобобек. Шарҳи шаст Фазали Бедил [Матн]. / Бобобек Раҳимӣ. – Ҷуғар: Деваштич, 2001. – 290 с.; Садикова, Н. Философия Мирзо Абдулкадира Бедиля [Матн]. / Н. Садикова. – Ҷуғар: Дониш, 2007. – 248 с.; Шарифов, Б. Муаммо “Парӣ”-и Мирзо Бедил [Ғалате, ки бояд ислоҳ шавад] [Матн]. / Боймурод Шарифов // Омӯзгор. -2012. – 9-уми март; Ҳамдам, Бахтиёр. Савмааи маърифат [Андешаҳо перомуни ашъори Мирзо Бедил ва пайравони ў [Матн]. / Бахтиёр Ҳамдам. – Ҳонҷӣ, 1999. – 170 с.; Одина, М. Кафи хоке, ки барбодаш тавон дод: андешаҳо перомуни як байти Бедил [Матн]. / М. Одина // Омӯзгор. – 2012. – 19-уми октябр; Тағоймурод, Р. Равзанай фаҳм ба баъзе ҳусусиятҳои ашъори Бедил [Матн]. / Р. Тағоймурод // Адаб. – 1996. – 1-6. – С. 26-35; Олимҷонов, М. Корбурди вежай бархе аз пасвандҳои исемзор дар шеъри Бедил [Матн]. / М. Олимҷонов // Номаи садоқат (маҷмӯаи маҷсолаҳо ба ифтиҳори 60-солагии доктори илмҳои таърих, профессор В. Набиев). – Ҳуҷанд: Нури маърифат, 2012. – С. 353-360; Саидолим, К. Нақши устод Айнӣ дар таҳқиқи рӯзгор ва осори Мирзо Бедил [Матн]. / К. Саидолим // Адаб. – 2020. – 2. – С. 5-9; Ваҳҳобниё, Рустам. Мирзо Бедил ва Аҳмади Дониш [Матн]. / Рустами Ваҳҳобниё // Фарҳанг. – 1992. – 1. – С. 28-35.

хориции Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода тайи солҳои 2020- 2024, ки ба пажуҳиш ва нашри осори адибони классикӣ равона шудааст, сурат гирифтааст.

ТАВСИФИ ҮМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқ. Мақсади асосии диссертатсия ҳалли ҳаматарафаи масъалаи таҳқиқ, нашр ва арзёбии рӯзгор ва шинохти марҳилаҳои нашр ва таҳқиқи осори Мирзо Абдулқодири Бедил дар Тоҷикистон мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Баҳри ба ин мақсад ноил гардидан зарур дониста шуд, ки вазифаҳои зеринро ҳамаҷониба ҳаллу фасл намоем:

- муайян намудани вазъи омӯзиш ва таҳқиқи рӯзгор ва осори Бедил дар Тоҷикистон;
- арзёбии муҳити адабӣ ва алоқамандии шоир бо он дар таҳқиқоти муҳаққиқони тоҷик;
- баррасии дараҷаи сифати нашри осори Бедил;
- мушаххас намудани таҳқиқи хусусиятҳои мундариҷавӣ ва ғоявӣ дар бедилшиносии Тоҷикистон;
- муайян намудани шеваҳои шинохти сабки Бедил ва шарҳу тавҷеҳи ашъори шоир аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик;
- баҳсҳои бедилшиносони тоҷик дар атрофи вежагиҳои забон, тарзи баён ва сабки бедилӣ;
- муайян намудани омилҳои нуфуз ва таъсири Бедил дар Осиёи Марказӣ;
- арзёбии масъалаи тарз ва равишҳои пайравӣ ба сабки Бедил;
- мушаххас намудани дастовардҳо ва камбудиҳои бедилшиносони Тоҷикистон аз ибтидо то имрӯз;
- нақши бедилшиносии тоҷик дар муйян намудани ҷойгоҳи Мирзо Абдулқодири Бедил дар ҳавзаи адабиёти форсии тоҷикӣ.

Объекти таҳқиқот. Осори таҳқиқии бедилшиносии тоҷик оид ба рӯзгор, аҳвол ва осори Мирзо Абдулқодири Бедил, таҳқиқоти дар заминаи

ҳаёт ва осори пайравони шоир анҷомгирифта объекти асосии таҳқиқоти рисолавӣ мебошад.

Предмети таҳқиқот. Масъалаҳои усулии нақду арзёбии таҳқиқоти бедилшиносони тоҷик предмети таҳқиқоти анҷомгирифта аст.

Асосҳои назариявии таҳқиқ. Дарки асосҳои илмӣ ва хусусиятҳои хоси ҷараёни инкишофи бедилшиносӣ дар Тоҷикистон асосҳои назарии рисолаи таҳқиқотиро муайян мекунад. Дастовардҳои назарии муҳаққиқони таърихи адабиёт ва назарияи он М. М. Бахтин, Ю. Л. Лотман, Д. С. Лихачёв, В. Жирмунский, И. С Брагинский, Е. Э. Бертелс, Н. И. Конрад, И. Г. Неупокоева, М. Шакурӣ, Ҳ. Шарипов, А. Сатторзода ва дигарон аз ҷумлаи онҳо мебошанд. Ба ин сабаб, осори илмии аз ибтидои асри бист то рӯзҳои мо доир ба рӯзгор ва осори Бедил таълифшуда таҳлил ва арзёбӣ шуда, қонуниятиҳои назарии масъалаи дар миён буда муайян ва мушаххас карда шуд. Аз ин ҷиҳат, таҳқиқоти дар ин замина анҷомгирифта донишҳои назариро оид ба масъалаи мавриди назар тақмил мебахшад.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Дар раванди таҳқиқ ва ҳалли мушкилоти назариявию амалӣ аз усул ва равишҳои таҳқиқи таърихиву қиёсӣ, таърихиву адабӣ истифода карда шуд. Ба ин далел, ки бедилшиносии тоҷик яке аз шохаҳои илми адабиётшиносии минтақа дар бораи Бедил аст, дар ҷараёни таҳқиқ таҷрибаи усулии муҳаққиқони Шарқ низ истифода гардид.

Сарчашмаҳои таҳқиқ. Ҳангоми таълифи рисола нашрҳои гуногуни осори Бедил, ки дар Тоҷикистон, Афғонистон ва Эрон чоп шудаанд, истифода гардид. Ҳамчунин осори муҳаққиқони бедилшинос, мавод дар бораи рӯзгори шоир ва муҳити адабии ӯ, осори илмии доир ба замони зиндагии Бедил таълифшуда, намунаҳои осори адабӣ ва илмии муосирон ва пайравони сабки Бедил, сарчашмаҳои таъриҳӣ, тазкираҳо, номаҳо, қомусҳои соҳавӣ ба ҳайси сарчашмаи асосӣ ва маводи таҳқиқот истифода шуданд.

Навгонии илмии таҳқиқ. Навгони асосии таҳқиқоти диссертационӣ ин аст, ки бори аввал нақши бедилшиносии тоҷик дар таҳқиқ ва арзёбии рӯзгор ва осори Бедил мавриди омӯзиш ва баррасии ҳаматарафа қарор гирифтааст. Дар баробари ин, таҷрибаи адабиётшиносони тоҷик дар ин замина имкон дод, ки моҳият ва равишҳои судманди бедилшиносӣ дар Тоҷикистон муайян ва заминаҳову равишҳои ташаккул ва таҳаввули он муайян ва мушаххас карда шавад. Дараҷа ва савияи имрӯзаи дарки масъалаи мавриди назар водор намуд, ки механизми ҳалли масъалаҳои рӯзгор ва осори Бедилро бо дарназардошти дастовардҳои навини афкори таърихию адабӣ дар алоқамандӣ бо ҷараёни инкишофи адабиётшиносии навин таҳдилу арзёбӣ кунем ва мушаххасоти онро муйян намоем. Ба далели он ки таҳқиқи рӯзгор ва осори Бедил мураккаб ва бисёрҷанба аст, масъалаҳои баҳснок ва камомӯҳташуда ба ҳалли комили он монеъ мешавад. Бинобар ин, дар диссертатсия дар мабнои масоили баҳснок дастовардҳои илмии бедилшиносони тоҷик ба таври мушаххас арзёбӣ карда шуданд.

Нуктаҳои асосие, ки ба дифоъ пешниҳод мешаванд:

1. Бедилшиносӣ дар Тоҷикистон ҳамчун яке аз қисматҳои муҳимми адабиётшиносӣ ҷараён ва равишҳои усулии афкори адабӣ ва илмиро муайян карда, барои шинохти воқеии рӯзгор ва осори Бедил заминай илмиро ба вучуд меоварад. Дар ин замина масъалаҳои бозсозии зистнома, шинохт ва таҳқиқи осори воқеӣ, мушкилоти таҳия ва нашри осори Бедил аз масъалаҳое будааст, ки равиши илмии таҳқиқро дар бедилшиносии тоҷик мушаххас месозад.

2. Муҳаққиқони тоҷик дар шинохт ва арзёбии рӯзгор ва осори Бедил равиши таърихию қиёсиро асос қарор дода, саҳифаҳои торик ва баҳсноки зистномаи шоир ва арзиши бадеиву зебоишиносии осори ӯро муайян намудаанд.

3. Ҷустучӯҳои бунёдии бедилшиносони тоҷик ба усулҳои пешрафтаи илмию назариявӣ ва илмию таҷрибавии таҳқиқ ва шинохти замони зиндагӣ, муҳити сиёсӣ, иҷтимоӣ, адабию фарҳангӣ ва тамоюлҳои хоси фикрию эътиқодӣ асос ёфта, заминаҳои воқеиро барои дақиқ шинохтани чехраи воқеӣ ва ҷомеъи шоир ба вуҷуд овард.

4. Ҷараёни таҳқиқи рӯзгор ва осори Бедил дар ҳамаи марҳилаҳо мутаносибан ба таҳия ва нашри осори шоир идома ёфтааст. Аввалин иқдом дар ин замана нашри мақолаи Муҳаммадҷон Раҳимӣ ва Абдусалом Деҳотӣ дар китоби тазкирамонанди “Намунаи адабиёти тоҷик” ва интиҳоби намунаҳои осори шоир дар он мебошад. Таҳқиқоти ҷиддии дар ин давра анҷомгирифта, ки солҳои тулонӣ бедилшиносон зери таъсири он буданд, таълифоти устод С. Айнӣ “Мирзо Абдулқодири Бедил” ва нашри намунаҳои осори ў дар ин асар аст, ки баъдан ба ҷараёни бедилшиносӣ таъсири судманд гузоштааст.

5. Ташаккул ва таҳаввули марҳилаҳои баъдии бедилшиносӣ дар Тоҷикистон ба номи муҳаққиқоне мисли Холида Айнӣ, Абдулғанӣ Мирзоев, Саъдуддин Тоҷуддинов, Субҳон Амирқулов, Бобобек Раҳимӣ, Нурадӣ Нурзод ва дигарон рабт дошта, таҳқиқоти онҳо бо хусусиятҳои хос ва равишҳои усулии таҳқиқи рӯзгор ва осори Бедил фарқ мекунанд.

6. Вижагӣ ва афзалиятҳои бедилшиносиро дар Тоҷикистон ҷустучӯҳои равишманди илмӣ ва тозакориҳо дар нашри осори Бедил муайян мекунад, ки дар фаъолияти бедилшиносӣ номии тоҷик Бобобек Раҳимӣ таҷассум ёфтааст.

Аҳаммияти назарӣ ва илмию амалии таҳқиқ. Дар диссертатсия маводи фаровони адабиётшиносӣ гирд омадааст, ки онро метавон барои таълифи таърихи адабиёти тоҷик истифода кард. Ҳамчунин натиҷаҳои ба дастомадаро барои корҳои минбаъда оид ба бедилшиносӣ, таҳия ва нашри осори шоир, навиштан ва мураттаб соҳтани китобҳои дарсӣ ва васоити таълимӣ, ба хусус бедилшиносӣ, суханрониҳо аз боби масъалаҳои назарӣ

ва амалии таҳқиқоти типологӣ оид ба рӯзгор ва осори шоир дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва олии касбӣ ба кор бурд.

Мутобиқати мавзуи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Диссертатсия дар мавзуи “Бедилшиносӣ дар Тоҷикистон” ба доираи мавзӯъ ва масоили пажуҳишӣ шиносномаи ихтисоси илмии 10.01.00 – Адабиётшиносӣ (10.01.01 - Адабиёти тоҷик) барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ, ки аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, комилан мутобиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ. Таҳқиқу баррасии мавзуи диссертационӣ маҳсули фаъолияти ҷандинсолаи муаллиф ба ҳисоб меравад. Муҳаққик бори нахуст мавзуи мазкурро мавриди омӯзишу таҳқиқ ва арзёбӣ қарор дода, дар ин замана равишҳои усулии таҷрибаи бедилшиносони тоҷикро дар баррасии рӯзгор, аҳвол ва осори Бедил ба таври ҷомеъ мукстақилона муайян ва мушаҳҳас намудааст.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Бардоштҳо, хулосаҳо ва натиҷагириҳои илмии диссертатсия дар шакли гузоришҳо ва маърузаҳои илмӣ дар конференсияҳои илмӣ-назариявии гуногуни сатҳи байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи байналмилалии забонҳои ҳориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода аз 26.04.2024, суратҷаласаи №9 муҳокима ва барои ҳимоя пешниҳод шудааст.

Нашри таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия. Ҷанбаҳои асосии таҳқиқот ва муҳтавои он дар 9 мақолаи илмӣ ба чоп расидаанд, ки аз ин 4 мақола дар нашрияҳои илмии таҳти қайди Комиссияи олии атtestатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маҷаллаҳои тақризшавандай КОА-и Федератсияи Россия мебошанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёти илмию назарӣ ва сарчашмаҳо иборат мебошад.

Ҳаҷми умумии диссертатсия 186 саҳифаи чопи компьютериро ташкил медиҳад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ РИСОЛА

Дар муқаддима аҳамият ва зарурати таҳқиқи мавзуъ асоснок карда шуда, таърихи таҳқиқ, ҳадаф ва вазифаҳои асосии муаллифи диссертатсия дар омӯзиш ва баррасии масъалаҳои мавриди назар мушаххас гардидааст. Илова ба ин, сарчашмаҳо, метод ва методологияи таҳқиқот, арзишҳои назарию амалӣ, навғониҳои илмӣ ва нуктаҳои асосии ба муҳокима пешниҳодшуда баён шудаанд.

Боби якуми диссертатсия “**Баррасихо дар мавриди заминаи шинохти Бедил ва муҳити адабии замони ӯ дар Тоҷикистон**” унвон дошта, ду фаслро дар бар мегирад. Дар фасли аввали ин боб, ки “**Омӯзиши вазъи замон ва зиндагиномаи Бедил**” номида шудааст, нахуст мушкилоти шинохти замон ва зиндагиномаи Бедил, ки ба афкори адабӣ, фарҳангӣ ва фалсафии таърихи пурвоқеа ва мураккаби Ҳинд марбут мебошад, мушаххас гардидааст. Аз ҷумла таъкид шудааст, ки омӯзиши ин масъала дар бедилшиносии тоҷик бо назардошти пешрафтҳо ва тазодҳои сиёсию иҷтимоӣ ва адабию фарҳангӣ сурат гирифта, дар заминаи суннатҳои фарҳангӣ ва адабии ҳалқҳои гуногуни ин минтақа, аз ҷумла ҳиндуҳову мусулмонон ба эътибор гирифта шудааст.

Дар рисола таъкид шудааст, ки дар роҳи омӯзиш ва баррасии ин мавзуъ дар бедилшиносии тоҷик хидмати устод Айнӣ, Ю. Салимов, Б. Раҳимӣ ва баъзе муҳаққиқони дигар бузург буда, ин донишмандон бе донистани рӯзгор ва аҳволи Бедил ва шинохти моҳияти ҷараёнҳои сиёсию иҷтимоии замони зиндагии шоир ҳусусият ва тамоюлҳои адабию фарҳангӣ ва иҷтимоии муҳити адабиеро, ки шоир дар он зиндагӣ ва эҷод мекард, муайян карданро душвор ва ғайриимкон донистаанд. Дар бораи замони зиндагии шоир маълумот дода, онҳо саъӣ кардаанд собит созанд,

ки рӯзгор ва аҳволи Бедил дар муҳите ҷараён гирифтааст, ки барои сабзиши нерӯҳои хунарӣ мусоид ва ёригар аст. Бо ҳамин ҳадаф нахустин қадамро дар ин роҳ устод Айнӣ гузошт.

Устод Айнӣ аввалин маълумотро дар бораи замон ва зиндагиномаи Бедил дар посухи мактуби “шарики бухороияш” нависандай тотор Олимҷон Идрисӣ оварда, аз ҷумла “дар хидмати Муҳаммад Аъзамӣ Шаҳзода” гузаштани айёми ҷавонии Бедилро таъкид кардааст, ки ҷузъе аз замони зиндагӣ ва аҳволи шоир аст. Ҷойи дигар Айнӣ дар такя ба “қавли устодони худ”, дар замони Амир Темур ба Ҳиндустон рафтани Бедилро ишора кардааст. Устод Айнӣ дар рисолаи “Мирзо Абдулқодири Бедил” ин мавзуъро такмил бахшида, бори аввал доир ба замон ва аҳволу осори Бедил маълумоти воқеии ҷомеъро ироа намуд. Вале ин тадқиқот дар ибтидо ба муқобилати саҳти иҷтимоъгароён, аз ҷумла Роҳбари саридораи сирҳои давлатӣ (Главлит) С. Ш. Муллоҷонов дучор гардида, баъдтар бо дастгирии бевоситаи Е. Э. Бертелс нашр гардид.

Доир ба ин мавзуъ муҳаққиқони дигар, аз ҷумла Юсуф Салимов, С. Амирқулов, Ш. Шукуров, М. Ҳоҷаев, А. Муҳторов ва Б. Раҳимӣ таҳқиқотеро анҷом додаанд, ки бешак, далели пешрафти ин соҳа дар Тоҷикистон аст.

Дар фасли дуюми боби аввал, ки **“Муҳити адабӣ ва таъсири он ба эҷодиёти шоир”** унвон дорад, ҷустуҷӯҳои бедилшиносони тоҷик дар ин замина баррасӣ шудааст. Аз ҷумла ёдрас шудааст, ки устод Айнӣ аз аввалин муҳаққиқони бедилшиносе буд, ки бо вучуди гароишҳои идеологии адабиётшиносии замон бо такя ба воқеиятҳои таъриҳӣ ва маълумоти сарчашмаҳо доир ба муҳити адабии замони Бедил ва робитаи ў бо аҳли адаб ҳарфи ҳақ ва бодалелро гуфтааст. Айнӣ саҳми Акбарро дар бунёди муҳити боэътиноми адабию фарҳангӣ таъкид карда, “ба дарбори подшоҳӣ қашида шудани одамони донишманд, ҳамчун шайх Абулғазл бинни Шайх Муборак, Ҳаким Фатҳуллоҳи Шерозӣ ва дигарҳо”-ро заминаи тағиирот дар муҳити адабӣ ва робитаи ҳокимону

шоирон таъбир мекунад. Ҳамин омил боис мегардад, ки муносибати намояндагони динҳо ба мероси адабӣ ва фарҳангии дигар қавму қабилаҳо ва дину оини онҳо дигар шуда, ба нашри мероси маънавии динҳои дигар имкон фароҳам меояд, ки заминаро барои рушди алоқаҳои адабию фарҳангӣ дар миёни мусулмонон ва ҳиндӯҳо мегузорад.

Айнӣ дар рисолаи “Мирзо Абдулқодири Бедил” бо ишораҳои мушаххас собит кардааст, ки агар дар Ҳиндустон, баҳусус шаҳрҳову минтақаҳое, ки Бедил зистааст, муҳити адабӣ вучуд намедошт, шоири бузурге чун Бедил ва даҳҳои дигар дар ин муҳит зиндагӣ ва эҷод карда наметавонистанд. Устод Айнӣ дар ин рисола муносибати шоҳони темуриро ба шоирон ва аҳли адаб ба таври муҳтасар шарҳ дода, дар қавӣ шудани муҳити адабию фарҳангии форсӣ нақши одамони донишманд ва суханшиносро муассир медонад.

Дар шинохти муҳити адабӣ ва робитаи Бедил бо баъзе аз амирону шоирони муосири хеш тадқиқоти Бобобек Раҳимӣ дар “Зиндагиномаи Бедил” нисбатан дақиқ ва мукаммал аст. Муҳаққиқ дар ин замина ба таҳқиқ ва арзёбии нақш ва ҷойгоҳи Бедил дар муҳити адабии давр ва “робитаи эҷодӣ ва алоқаи дӯстӣ”-и шоир ба муосиронаш диққат дода, ин масъаларо дар такя ба сарчашмаҳои адабию таъриҳӣ ва осори Бедил аз ҷумла “Руқаот” ва “Чор унсур” равшан ва мушаххас сохтааст.

Баррасиҳои дар ин фасл анҷомгирифта гувоҳи он аст, ки мушкилоти муҳити адабӣ, робитаи шоир бо дарбори шоҳон, пайвандҳои инсониву ҳунариаш бо муосирон, равишиҳои ташаккулу таҳаввули адабиёти давр ва нақши сулолаҳои ҳукмрон дар пешрафти адабиёту фарҳангӣ форсии тоҷикӣ аз оғоз мавриди таваҷҷӯҳи бедилшиносони тоҷик қарор гирифта, дар ин замина тадқиқоти мушаххас ва қобили таваҷҷӯҳ анҷом гирифтааст.

Боби дуюми рисола **“Таҳлили мундариҷавиу ғоявӣ ва ҳусусиятҳои бадеии осори шоир аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик”** номгузорӣ шуда, аз ду фасл иборат аст. Фасли аввали ин боб **“Ҳусусиятҳои мундариҷавиу**

ғоявии осори ғиноии шоир” ном дошта, дар он дидгоҳҳои бедилшиносон оид ба мундариҷа ва ғояи осори Бедил мушаххас ва арзёбӣ шудааст.

Дар диссертатсия мушаххас гардидааст, ки хусусиятҳои мундариҷавию ғоявии осори Мирзо Абдулқодири Бедил бори аввал дар тазкираи “Намунаҳои адабиёти тоҷик” дар мақолаи Абдусалом Дехотӣ ва Муҳаммадҷон Раҳимӣ “Мирзо Абдулқодири Бедил” мавриди таҳлил ва таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллифон мундариҷа ва ғояи баъзе ғазалҳо ва манзумаи “Ирфон”-и шоирро таҳлил карда, асосан мазмунҳои иҷтимоӣ, ғояҳои зиддидинӣ ва зулму золими подшоҳонро баррасӣ кардаанд.

Таълифоти дигаре, ки мазмуну мундариҷа ва ғояи осори Бедил дар он муфассалтар ва дақиқтар таҳлил ва арзёбӣ шудааст, рисолаи устод Айнӣ “Мирзо Абдулқодири Бедил” мебошад. Устод Айнӣ дар фасли сеюми ин рисола мавзуут ва мундариҷаи ғоявии осори Бедилро мушаххас сохта, онро дар алокамандӣ бо замони эҷодашон ва рӯхияи шоир шарҳ додааст.

Дигар аз муҳаққиқоне, ки дар боби мундариҷа ва ғояи осори Бедил ба таври муҳтасар, vale пурмуҳтаво сухан кардааст, донишманди фақид Юсуф Салимов мебошад. Юсуф Салимов барои хусусиятҳои мундариҷавию ғоявии осори Бедилро дақиқ муайян кардан ақоиди шоирро ба ҷамъиятӣ, “оид ба диалектика”, ҳасбихолӣ, масоили фалсафаи ирфонӣ, муҳаббати одии заминӣ ва нуқтаҳои фалсафӣ дар ғазал дастабандӣ карда, сипас моҳияти ғоявии ин гуна осорро мушаххас месозад. Дар таҳқиқ ва арзёбии хусусиятҳои мундариҷавию ғоявии осори Бедил хидмати Бобобек Раҳимӣ назаррас аст. Таҳқиқоти анҷомдодаи ин муҳаққиқ, ба наҳве ҷамъбасти пухлуҳои мусбат ва манфии андешаҳои бедилшиносон оид ба ин масъала мебошад. Дар замина рисолаи ӯ “Тавсифи осори шоир” дар шинохт ва арзёбии мавзуву мундариҷаи осори шоир мавқеи хос дошта, дар он муҳаққиқ аввал “Девони ашъор”, баъд маснавиҳои “Тилисми ҳайрат”, “Тури маърифат”, “Муҳити аъзам”,

“Ирфон” ва асарҳои насрии “Нукот”, “Чор унсур” ва “Руқаъот”-и Бедилро тавсиф ва моҳияти дарумояи онҳоро шарҳ додааст.

Нуралӣ Нуров низ дар боби мазмуну мундариҷа ва ғояи осори Бедил ҷустуҷӯҳои судмандро анҷом дода, дар заминаи баҳсу таҳқиқ мақоми Бедилро дар ташаккул ва таҳаввули сохториву хунарий ва маъноии ғазал мушаххас намудааст. Дар рисола таҳлилҳои ин муҳаққиқ оид ба мазмуну мундариҷаи фалсафӣ, ахлоқӣ, иҷтимоӣ, ирфонӣ ва амсоли инҳо муфассал таҳлил ва арзёбӣ шуда, тафовути таҷрибаи ӯ аз дигарон, аз ҷумла Б. Раҳимӣ нишон дода шудааст.

Дар фасли дуюми ин боб, ки **“Вижагиҳои забон ва тарзи баён”** номида шудааст, масъалаи бунмояҳои хунарии шоир дар эҷоди осори бадеӣ баррасӣ шуда, дар ин замина таълифоти устод Айнӣ, Б. Раҳимӣ, Н. Нуров ва баъзеи дигар муфассал арзёбӣ шудааст. Аз ҷумла таъкид шудааст, ки омӯзиши ин масъала бо тадқиқоте, ки ҳанӯз ибтидои солҳои чилум А. Деҳотӣ ва М. Раҳимӣ анҷом дода буданд оғоз гардида, онҳо ба услуби нави ба ҳуд маҳсуси тасвиркориҳои Бедил ишораи қӯтоҳе кардаанд. Ин муаллифон аз “мураккабии услуг ва душворфаҳмии ифодаҳои Бедил” сухан ронда, бемаъни набудан, балки “як санъати ба ҳуд хос” будани тарзи нигориши шоирро таъкид кардаанд.

Муаллифи диссертатсия устод Айниро ҳамчун аввалин бедилшинос ёд карда, андешаҳои ӯро дар бораи забон, услуг ва санъати шоирии Бедил муфассал таҳлил намудааст. Дар рисола событ гардидааст, ки андешаҳои Айнӣ масъалаҳои забони осор, услуби нигориш ва маҳорати хунарии шоирро дар бар гирифта, дар маҷмуъ аввалин бор ҷехраи хунарии ӯро ба таври мушаххас ба ҳонанда ошно намудаанд.

Баъд аз рисолаи устод Айнӣ “Мирзо Абдулқодири Бедил” доир ба хунари бадеии Бедил тадқиқоти ҷудогона ба вучуд наомадааст. Дар баъзе тадқиқотҳо, аз ҷумла фасли “Баъзе ҳулосаҳо оид ба эҷодиёти Бедил”-и асари ёдшудаи Ю. Салимов, рисолаи Р. Ҳодизода “Адабиёти тоҷик дар нимаи дуюми асри XIX», таълифоти Бобобек Раҳимӣ “Ошнӣ

бо Бедил”, “Зиндагиномаи Бедил”, “Тавсифи осори Бедил” ва тадқиқоти Н. Нурзод “Поэтикаи ғазалиёти Мирзо Абдулқодири Бедил” аз боби тарзи тасвир, забон ва сабки Бедил сухан рафтааст, ки мо дар рисола чустучӯҳои ин муҳаққиқонро арзёбӣ намудем.

Боби сеюми диссертатсия **“Таъсири Бедил ба шоирони Мовароуннахр ва нақду баррасии он дар бедилшиносии тоҷик”** номида шуда аз ду фасл иборат мебошад. Дар фасли аввали боби сеюм, ки **“Заминаҳои маърифатӣ ва ҳунарии нуфузи Бедил дар ҳавзаи адабии Мовароуннахр”** унвон дорад, масъалаи заминаҳо ва омилҳои ҳузури пойдор ва нуфузи ҳунарии Бедил дар Мовароуннахр баррасӣ шудааст. Аз ҷумла, таъйид шуда, ки баҳс дар боби ҳузури пойдор ва нуфузи маънавию адабии Мирзо Абдулқодири Бедил дар муҳити адабии Мовароуннаҳри нимаи дуюми асрҳои XVIII-XIX ва ибтидоиасри XX масъалаи муҳими таърихи адабиёт ва адабиётшиносии тоҷик буда, таҳқиқи ҷомеи он ба шинохт ва ҳалли мушкилоти таъсирпазирӣ ва меросбарӣ мусоидат мекунад. Ин масъала дар бедилшиносии тоҷик то ба имрӯз мавриди таҳқиқ ва арзёбии ҷудогона қарор нагирифта бошад ҳам, дар бაъзе сарчашмаҳову мақолаҳо ва рисолаҳо паҳлӯҳои ҷудогонаи он зери таъсири назарияҳои маъмули адабиётшиносии давр баррасӣ шудаанд, ки тарафҳои мусбӣ ҳам дораду манфӣ ҳам.

Дар бедилшиносии тоҷик нақши Аҳмади Дониш ва Садриддин Айнӣ дар хифз ва интиқоли мақоми муazzами ҳунарии Бедил аз замоне ба замоне мавриди таваҷҷӯҳи донишмандоне мисли Р. Ҳодизода, С. Амирқулов, А. Абдуллоев, Ш. Шукуров, Р. Ваҳҳобниё ва ҷондидигар қарор гирифта аст.

Аз таҳқиқоти анҷомгирифта бармеояд, ки Аҳмади Дониш дар нигоштаҳояш ҳамеша ба дарёфти маонии дақиқи осори Бедил ва моҳияти бадеии он таваҷҷӯҳ доштааст. Аз ҷумла Аҳмади Дониш дар оғаридани образи Ҳолмуҳаммади шикорҷӣ аз таҷрибаи Бедил дар нигориши образи Мулло Қаландар, баҳусус аспро аз як сойи кӯҳистон

бардошта гузаронидани ў ҳунармандона истифода кардааст. Аҳмади Дониш таҷрибаи Бедилро таҳаммул карда эътимод мекунад, ки дар бани навъи инсон амсоли инчунин зӯроварон ба ҳар давре ва қарне ба вучуд меомадаанд, акоиб қудрате доштаанд.

Дар шинохти омилҳои рӯҳӣ ва заминаҳои завқиву бадеии таъсир ва нуфузи Бедил дар муҳити зиндагӣ ва адабии Мовароуннаҳри асри XIX ва ибтидои асри XX осори бадеӣ ва илмии устод Айнӣ сарчашмаи бебадал аст. Нахустин иттилоъро дар ин бора мактуби Айнӣ ба шарикдарси мадрасагиаш Олимҷон Идрисии тотор ба мо медиҳад, ки дар рисола муфассал таҳлил шудааст.

Пайванди маънавӣ ва нуфузи ҳунарии Бедилро дар муҳити адабии он рӯзгор ва арзёбии масъалаи таъсирпазирии баъзе шоирони доираи адабии Бухорою Самарқанд ва Ҳуҷанду Фарғона, аз ҷумла Тошҳоҷа Асирии Ҳуҷандӣ, Исо Маҳдуми Муфтии Бухорӣ, Касрати Фарғонӣ, Ҳоҷӣ Саидҳамдҳоҷа Сиддиқии Аҷзии Самарқандӣ, Муҳаммад Нақибхони Туғрали Аҳории Фалғарӣ ва баъзеи дигарро Айнӣ дар тазкираи “Намунаи адабиёти тоҷик”, рисолаи “Мирзо Абдулқодири Бедил” ва “Ёддоштҳо” низ баррасӣ кардааст, ки дар диссертатсия мо муфассал мавриди қазоват қарор додем.

Дар фасли дуюми боби сеюм, ки **“Равишҳои таъсирпазирии шоирони Мовароуннаҳр аз тарзи сухани Бедил”** унвон дорад, масъалаи таҳқики сабки Бедил ва равишҳои таъсирпазирии шоирони Мовароуннаҳр аз ў дар бедилшиносии тоҷик таҳлил ва баҳогузорӣ шуда, аз ҷумла таъкид шудааст, ки аввалин андешаро оид ба сабки Бедил ва моҳияти ҳунарии он устод Айнӣ ҳанӯз дар соли 1912 дар мактубе, ки бо ҳоҳиши шарикдарси тотораш дар мадрасаи Бухоро Олмиҷон Идрисӣ навишта буд, баён кардааст.

Баъдтар устод Айнӣ дар “Намунаи адабиёти тоҷик” ба ин масъала бозмегардад ва ба таври муҳтасар баъзе паҳлӯҳои ин масъаларо шарҳ медиҳад, ки нахустин дидгоҳ оид ба сабки Бедил ва равишҳои

таъсирпазирӣ аз шеъри Абулмаонӣ мебошад. Дар ин замина устод Айнӣ бо зикри ном ва осори шоироне мисли Қозӣ Лутфуллоҳ Шокири Бухорӣ, Мавлавӣ Шарифи Бухорӣ, Мутрибии Бухорӣ, Муъмини Самарқандӣ, Киромии Бухорӣ ва даҳҳо шоири дигар дар боби сабки хиндӣ ва аз ин шева кор гирифтани шоирони ёдшуда сухан кардааст.

Дар рисола баҳсҳои А. Мирзоев, А. Пӯлодов ва А. Раҳмонов дар атрофи арзёбиҳои Айнӣ дар бораи Туғрал баррасӣ ва моҳияти он ошкор карда шуда, мақолаи А. Дехотӣ ва М. Раҳимӣ ҳамчун аввалин қӯшиши шинохти сабки Бедил таҳлил ва таъкид шудааст, ки муҳаққиқон бо зикри намунаҳо “мураккабии услуг ва душворфаҳмии ифодаҳои Бедил”-ро “бехуда ва бемаънӣ” надониста, “балки як санъати ба худ хос” таъбир кардаанд, ки ин аввалин фаҳмиши воқеъбинонаи ҳунари шоирии Бедил дар он солҳо буд.

Дар диссертатсия андешаҳои Холида Айнӣ ва Бобобек Раҳимӣ оид ба ин масъала муфассал таҳлил шуда, аз ҷумла таъкид шудааст, ки Б. Раҳимӣ “умдатарин сабаби душвории шеъри Бедил”-ро дар такя ба андешаҳои Айнӣ ва донишманди Афғонистон Ҳалилуллоҳ Ҳалилӣ “ба мазмун ва маънии худи он алоқаманд» дониста, навиштааст, ки шоир дар бахше аз осори худ масъалаҳоеро ифода намудааст, ки бе дониши муайян ва бе омодагии пешакӣ фаҳмидани онҳо душвор аст. Сипас, ин муҳаққиқ дар такя ба афкори адабии Бедил “сабаби душвории маънӣ ва мушкилии матлаб”-и шеъри шоирро, ки ба сабки нигориши ў вобастагӣ дорад, шарҳ медиҳад. Муҳаққиқ дар заминаи андешаҳои Бедил ва таҳлили байтҳои чудогонаи ў “сабабҳои душвории маънӣ ва мушкилии матлаб”-и шеъри шоирро ба тариқи зер дастабандӣ кардааст: аз забони дигар кас, аз забони маҳбуб, маҳбуби ҳақиқӣ сухан гуфтани шоир, нарасидани фаҳми хонанда ба маънии ў, нозукии маъно, ки аз хонанда тааммул ва тафаккур меҳоҳад, ранги мазмунро дигар кардани калимаву ибораҳои нозук, ибтикорот ва тасарруфот дар забон, яъне аз ҷузъҳои алоҳидаи калимаҳо соҳтани калимаҳои мураккаби серҷузъа, ибораҳои

изофии серчузъя (кабоби хомсӯзи оташи ҳасрат, чоми умеди назаргоҳи хумор, муқими пардаи номуси факр, шарми рӯсиёҳии аъмоли зишт ва ғайра).

Масъалаи хусусияти сабки Бедил ва таъсирпазирии шоирони пайрави тарзи нигориши ў дар рисолаи ёдшудаи Н. Нуров ба таври дақиқ ва фарогир таҳқиқ шуда, муҳаққиқ дар заминаи андешаҳои тазкиранигород, аз ҷумла Ҳушгӯ, Ғуломалихони Озод, Муҳаммад Афзали Сархуш, Сироҷиддин Алихони Орзу ва донишмандоне монанди Шафеии Кадканӣ, Абдулҳусайнӣ Зарринқӯб, Тақии Пурномдориён, Асгари Додбех, Сируси Шамисо ва дигарон навиштааст, ки “Ҳароина, бо таваҷҷуҳ ба масоили назарии поэтикаи қадимии ҳиндӣ ва муқоисаи он бо ибтикороти Бедил метавон ба натиҷае расид, ки Абулмаонӣ бо оғоҳии комиле, ки ба ин назариёт дорад, ҳарчанд худ дақиқан ишорате ба он накарда, аммо барои таҳаввулоти сабк ва забони шеъри худ аз онҳо фаровон истифода кардааст. Дар диссертатсия масъалаи пайравӣ ба Бедил ё худ таъсирпазирии шоирони Мовароуннаҳр аз ў дар мисоли таълифоти устод Айнӣ, Туракул Зеҳнӣ, Расул Ҳодизода, Садрӣ Саъдиев, Саидумар Султон, Н. Нуров ва дигарон таҳлил ва тарафҳои мусбату манфии дидгоҳҳои онҳо мушахҳас гардидааст.

ХУЛОСА

Мирзо Абдулқодири Бедил дар Ҳиндустон зода, парвариш ёфта ва шуҳратёр шуда бошад ҳам, ба тавассути вежагиҳои ҳунарӣ, афкори тозаву мазмуни баланд ва ғояҳои зиндагисозу инсонпарварона дар радифи шоирони бузурги адабиёти форсии тоҷикӣ дар таърихи ин адабиёт ҷойгоҳи хосеро ба худ қасб кардааст. Ба ин далел, таҳқиқ, омӯзиш ва арзёбии ҳаёт ва эҷодиёти ў ҳанӯз дар замони барҳаёт буданаш мавриди таваҷҷуҳи аҳли таҳқиқ қарор гирифта, илова ба шарҳу тафсирҳо доир ба баъзе паҳлуҳои рӯзгор ва осори ў ҷустуҷӯҳои судманде анҷом гирифтааст ва ин раванд тадриҷан соҳаи бедилшиносии ҷаҳониро ба вучуд овард, ки бедилшиносии тоҷик ҷузъи он мебошад.

Омӯзиш, шарҳу тавҷеҳ ва нашри осори Бедил аз солҳои сиоми асри нуздаҳ то ба имрӯз идома ёфта, бахусус дар бист-бисту панҷ соли охир бо суръат ва вусъати бештаре ташаккул ва таҳаввули тоза пайдо кард. Дар ин замина таҳқиқ ва арзёбии замони зиндагӣ, мазмуну мундариҷа ва масоили меҳварии поэтикаи осори шоир ҷузъи асосии фаъолияти бедилшиносони тоҷик қарор гирифта, дар ин равиш корҳои шоистае анҷом гирифт, ки саҳифаи тоза дар шинохти рӯзгор ва осори Бедил мебошад. Ба ин далел, бахсу баррасиҳои марбут ба ҳаёт ва эҷодиёти Мирзо Абдулқодири Бедилро дар бедилшиносии тоҷик метавон ба тариқи зайл ҷамъбаст ва натиҷагирий кард, ки маҷмуан ҳамчун ифодакунандай хулосаҳои рисола манзур мегардад:

1. Сарнавишти инсонӣ ва ҳунарии Мирзо Абдулқодири Бедил ва шарҳи ҳолу эҷодиёти ў нисбат ба Ҳиндустану Афғонистон дар Тоҷикистон дертар мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқон қарор гирифта бошад ҳам, донишмандони тоҷик дар омӯзиш, таҳқиқ ва табъу нашри осори ин абармарди таърихи адабиёту фарҳанги тоҷик хидмати бузургеро анҷом додаанд. Омили асосии ташаккул ва таҳаввули тадриҷии бедилшиносӣ дар Тоҷикистон, ки аз солҳои сиоми садаи нуздаҳ шуруъ шуда, то ба имрӯз идома дорад, пеш аз ҳама, ранги иқлимину маҳалӣ, таваҷҷуҳи хоси зехнӣ мардум ва аҳли илм ба осори гаронмояи адиб мебошад. Дар ин равиш дар роҳи табъу нашр ва арзёбии пахлуҳои гуногуни рӯзгор ва осори Бедил муҳаққиқони тоҷик корҳои қобили мулоҳизаро анҷом додаанд, ки бешак, саҳми шоистае дар бедилшиносии ҷаҳонӣ мебошад **[2-М]**.

2. Шинохти Бедил дар Мовароуннаҳр аз солҳои сиоми садаи нуздаҳ ва ибтидои садаи бист оғоз ёфта, дар даврони муосир, яъне таъсиси Тоҷикистон зинаи тозаи ташаккул ва таҳаввулро тай намуд. Зухури ҷараёни тоза ва инкишофи минбаъдаи бедилшиносӣ дар Тоҷикистон бо ном ва фаъолияти илмию адабии устод Садриддин Айнӣ вобаста мебошад. Қадами аввалин дар ин роҳ мактуби Айнӣ ба шарикдарси тотораш Олимҷон Идрисӣ буда, маълумоти муҳтасарро доир ба ҳаёт ва осори шоир

дар бар мегирад. Рисолаи Абдурауфи Фитрат “Бедил”, ки соли 1923 дар Москав чоп шуда, доир ба як маҳфили бедилхониву бедилфаҳмӣ маълумот медиҳад, қадами дуюм дар шинохти шоир аст. Мақолаи А. Дехотӣ ва М. Раҳимӣ “Мирзо Абдулқодири Бедил”, ки соли 1940 дар тазкираи “Намунаҳои адабиёти тоҷик” бо намунаҳо аз осори шоир чоп шудааст, аввалин пажӯҳиши муҳтасар доир ба рӯзгор ва осори Бедил аст.

Марҳилаи асосии бедилшиносӣ дар Тоҷикистон бо рисолаи устод Айнӣ “Мирзо Абдулқодири Бедил” шуруъ шуда, устод ба воситаи ин асар нафақат аввалин бор дар бедилшиносӣ доир ба замон, зиндагинома, осор ва хусусиятҳои эҷодиёти Бедил маълумоти дақиқро фароҳам овард, балки намунаи асарҳои манзум ва мансури шоирро низ бори нахуст бо шарҳу тавҷеҳи луғот ба чоп расонид ва заминаро барои таҳқиқи ҳаматарафаи ҳаёт ва эҷодиёти Бедил муҳайё намуд, ки минбаъд бо таълифоти Холида Айнӣ “Бедил ва маснавии ў “Ирфон”, Абдулғанӣ Мирзоев “Як ҳуҷҷати муҳим оид ба таҳаллуси Бедил”, ҷустуҷӯҳои илмии Субҳон Амирқулов, Саҳобиддин Сиддиқов, Бобобек Раҳимӣ, Нуралий Нуров ва дигарон тадриҷан ташаккул ва таҳаввули тоза пайдо кард. Бо вучуди камии ахбори дақиқ ва дастрас набудани ҳамаи сарчашмаҳо Айнӣ барои таҳқиқ ва баррасии масъалаҳои замони зиндагии шоир, муҳити адабию фарҳангӣ ва пайванди касбии шоир бо доираҳои адабӣ кори муҳим ва босамареро анҷом дод, ки хидмати бузург дар шаклгирӣ ва пешрафти бедилшиносӣ дар Тоҷикистон мебошад [4-М].

3. Устод Айнӣ дар таҳқиқ ва арзёбии замон ва шарҳи ҳолу эҷодиёти Бедил усули таърихиву муқоисавиро асос гирифта, бори аввал рӯзгор ва осори шоирро дар алоқамандӣ бо воқеиятҳои сиёсиву иҷтимоии замон баррасӣ кард, ки натиҷагириҳои пурвусъати таърихиву адабӣ ва фарҳангиву ҳунариро дар бар мегирад. Айнӣ бо ин усули таҳқиқ тавонистааст моҳияти замон ва таъсири онро ба сарнавишти инсонӣ ва ҳунарии Бедил муайян карда, бо таҳқиқи ҷузъиёти мавзӯъ воқеияти рӯзгор, тамоюлҳои эҷодии давр ва шарҳи ҳолу арзиши эҷодиёти

шоирро равшан созад. Чашмандози Айнӣ дар шинохти замони зиндагӣ, шарҳи ҳол ва осори Бедил зери таъсири идеологияи расмӣ шакл гирифта, ба нуктаҳои тавсифи ақидатии замон, афзалияти вазъи моддиву маънавӣ ва моҳияти синфии он, ихтилофоти сиёсиву мазҳабӣ, мавқеяти табақотии гуруҳҳои иҷтимоӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва барҳӯрдҳои синфи хукмрон ба рушди адабиёту фарҳанг асос ёфта буд. Ба ин далел, Айнӣ бори аввал дар адабиётшиносии тоҷик дар тобеъият ба талаботи ақидатии [идеологии] ҳоким бар муҳити сиёсиву иҷтимоӣ ва адабию фарҳангӣ замон, шарҳи ҳол ва осори Бедилро воқеъбинона таҳқиқ ва таҳлил кард, ки минбаъд ҳамчун таҷрибаи судманди таҳқиқ дар раванди инкишофи адабиётшиносии тоҷик таъсири мусбат расонд.

Муҳаққиқони бедилшиноси тоҷик дар таҳқиқ ва баррасии воқеяятҳои замони зиндагӣ, вазъи муҳити адабию фарҳангӣ ва шарҳи ҳолу эҷодиёти Бедил равиши таҳқиқи Айниро пайравӣ карда, меъёрҳои событи илмиро дар ин замина такмил бахшиданд, ки дар таҳаввули он Ю. Салимов, Р. Ҳодизода, С. Амирқулов, Б. Раҳимӣ ва дигарон саҳм гузаштаанд **[2-М]**.

4. Шинохти замони зиндагӣ, шарҳи ҳолу осор, муҳити адабӣ ва алақамандии шоир бо он аз таҳқиқоти устод Айнӣ ва баррасии иҷтимоию сиёсии ӯ, ки зери таъсири сиёсати адабии давр шакл гирифтааст оғоз ёфта, муҳимтарин равиши бедилшиносии тоҷик-муайян намудани таъсири омилҳои замонии сиёсиву иҷтимоиро дар ташаккул ва таҳаввули ҳаёт ва эҷодиёти Бедил ифода мекунад. Таҳқиқоти баъдии дар ин замина анҷомгирифта, бо шарҳу тавҷехи рӯзгор, шарҳи ҳол ва осори шоир, моҳияти замон, воқеяятҳои иҷтимоиву сиёсӣ ва таъсири онро ба сарнавишт ва эҷодиёти Бедил мушахҳас сохтаанд, ки дар арзёбии мавзуи мазбур таҷрибаи муҳим ба назар меоянд **[4-М]**.

5. Агар чехраи аслии инсонӣ ва ҳунарии Бедилро дар бедилшиносии тоҷик устод Айнӣ кашф карда бошад, минбаъд рӯзгор ва осори ӯ маҳаки асосии эътибори аҳли таҳқиқ қарор гирифта, муҳаққиқон ба шинохти ҷомеъи сурат ва сирати инсониву ҳунарии ӯ мусоидат намудаанд. Дар ин

равиш донишмандон аз усули таърихият ва дигар равиши мушаххаси таҳқиқ, аз чумла матнини осори Бедилро дақиқ муайян намуданд, ки ифодагари чехраи ҷомеъи пуртазоди шоири ҳақшинос, воқеиятгаро, модигаро, сулҳҳоҳ, адолатпаст ва тамоюлҳои хоси фикрӣ, ғоявӣ, ҳунарӣ ва фардияти инсониву эҷодии ӯ мебошад [1-М].

6. Таҷрибаи таҳқиқ ва арзёбии мундариҷаи ғоявии осори Бедил дар таҷрибаи бедилшиносони тоҷик аз оғоз то ба имрӯз ду равиши методологиро ба асос гирифтааст. Дар равиши аввали таҳқиқ муҳаққиқон то ҷое пойбанди сиёсати ақидатии давр будаанд ва масъалаи вобастагӣ ва муҳторияти ҷаҳонбинии шоирро зери таъсири ҳамин сиёсат арзёбӣ карда, мавзуу мундариҷаи ғоявии осори Бедилро мутобиқи ҳамин хостаҳо баҳогузорӣ намудаанд, ки гоҳо воқеиятҳои сарнавишт ва эҷодиёти шоирро таҳриф кардаанд.

Равиши дигари таҳқиқ аз солҳои ҳаштодуми садаи бист оғоз ёфта, мавзуъ ва мундариҷаи ғоявии осори шоирро берун аз ҳавзаи ақидатӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор додаанд. Таҳқиқотҳои дар ин давра анҷомгирифта моҳияти мавзуу мундариҷа ва чехраи инфиродии шоирро воқеъбинона муайян намудаанд, ки дар такя ба сарчашмаҳои боэътиҳод, номаҳо ва осори назмигу насрин шоир сурат гирифтааст [3-М].

7. Дар таҳқиқ ва баррасии ҳусусиятҳои мундариҷавию ғоявии осори Бедил хидмати Б. Раҳимӣ бузург буда, ӯ ин корро пас аз омӯзиш ва муаррифии ҳаматарафа ва дақиқи тамоми осори манзум ва мансури шоир ва муқобилаву муқоисаи нусхаҳои онҳо дар китобхонаҳои кишварҳои гуногун анҷом додааст. Дар ин замини муҳаққиқ мазмуну мундариҷа ва моҳияти ғоявии ғазалҳо, рубоиёт, аз чумла “рубоиёти қайди воқеъа”, маснавиҳо ва осори мансури шоирро таҳлил карда, ба ин натиҷа мерасад, ки мазмун ва мундариҷаи осори Бедил, пеш аз ҳама, ифодакунандай “ҷараёни ҳаракати доимӣ ва тағайюру таҳаввули олами имкон, тапиш ва шӯру шари набзи ҳаёт” аст. Муҳаққиқ дар осори Бедил инъикос ёфтани

афкор ва андешаҳои тарбиявию ахлоқиро таъкид карда, аз ҷумла омили зарурии фаъолияти инсон донистани кӯшишу ғайрат, мазаммати кинаву ҳасад ва ғайраро аз мушаххасоти мунаҷариҷавию ғоявии осори шоир меҳисобад.

Муҳаққики дигар, Н. Нуров фалсафаи ваҳдат ва қасрат, сулҳи кулл, муколамаи фарҳангҳо, камолоти инсонӣ, арзишҳои фарҳангӣ ва ирфони ҳиндӣ ва бозтоби масоили ахлоқиро аз мушаххасоти мундариҷаи ғоявии ғазалҳои шоир дониста, ба он талош кардааст, ки тозакориҳои шоирро дар тарзи ҳунармандонаи ифодаи мазмуну мундариҷа ва ғояи ғазал ба хонанда намояд.

Ба ин тартиб, масъалаи ҳусусиятҳои мундариҷавию ғоявии осори Бедил аз таълифоти устод Айнӣ сар карда, то имрӯз мавриди таваҷҷуҳи бедилшиносон қарор гирифта, тавсифи илмии моҳияти мундариҷа ва ғояи осори шоир ва тарзи ҳунармандонаи ифодаи он ҷиҳатҳои муҳимми ҷустуҷӯҳои илмии донишмандони тоҷикро ташкил медиҳад [1-М].

8. Масъалаи вежагиҳои тарзи тасвир, забон ва сабки Бедил низ аз ибтидо мавриди таваҷҷуҳи бедилшиносони тоҷик қарор гирифта, шинохти таҷрибаи ҳунарии шоир, усули тасвиргарӣ ва корбурди зебоишиносонай аносери сабкӣ аз вежагиҳои шинохти ҳунари шоирии Бедил аз ҷониби донишмандони тоҷик будааст. Таҳқиқи ин мавзуъ бо мақолаи А. Дехотӣ ва М. Раҳимӣ оғоз шуда, бо рисолаи устод Айнӣ “Мирзо Абдулқодири Бедил” умқ ва вусъати тоза пайдо кард. Айнӣ аввалин бор ба тарзи густурда забони шеъри шоирро “аз нуқтаи назари луғатҳои ҷудогона” таҳлил карда, омилҳои содагиву образнокӣ ва душворписандии онро нишон додааст.

Шинохт ва баррасии ин мавзуъ минбаъд дар заминаи ҷустуҷӯҳои илмии Б. Раҳимӣ ва Н. Нуров таҳаввул ёфта, дар доираи васеъ тарзи нигориш, вежагиҳои забонӣ ва усули нигориши шоир мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Тадқиқоти дар ин боб анҷомгирифта ҳарчанд нуқтаи ниҳоӣ набошад ҳам, дар муайян ва мушаххас кардани ҳунари тасвиргарӣ, ҳусусиятҳои забонӣ ва сабки бедилӣ ҳарфи пурарзиш ва бодалел аст [3-М].

9. Ҳарфи аввал бар боби ҳузури пойдор ва нуфузи маънавию адабии Бедилро дар Мовароуннахр Аҳмади Дониш гуфтааст. Аҳмади Дониш, ки аз мұтакидони қиддитарини осори Абулмаонӣ Бедил ба шумор мерафт, нахустин бор мазмуни асарҳои суфиёнаи ўро таҳлил карда, ғояҳои пешқадами шоирро таҳлил ва ҳунари нигорандагии ўро ошкор намудааст ва заминаҳои таваҷҷуҳи мардумро ба осори Бедил баён кардааст.

Устод Айнӣ аз шахсиятҳоест, ки авомили руҳӣ ва заминаҳои завқию бадеии таъсир ва нуфузи Бедилро дар муҳити иҷтимоиву сиёсӣ ва адабии Мовароуннаҳри садаи нуздаҳ ва аввали асри бист ба василаи осори бадеӣ ва илмиаш ба таври дақиқ муайян намудааст. Нахустин иттилоъро дар ин боб устод дар мактуби ба Олимҷон Идриси тотор - шарикдарси мадрасагиаш навишта ироҷа карда, баъдан дар тазкираи “Намунаи адабиёти тоҷик” пайванди маънавӣ ва пойдории нуфузи ҳунарии Бедилро дар муҳити адабии он рӯзгор ва арзёбии масъалаи таъсирпазирии баъзе шоирони доираи адабии Бухорою Самарқанд ва Ҳуҷанду Фарғона, аз ҷумла Асирии Ҳуҷандӣ, Исомаҳдуми Муфтии Бухорӣ, Касрати Фарғонӣ ва дигаронро баён кардааст. Минбаъд ин масъаларо дар рисолаи “Мирзо Абдулқодири Бедил” таҳқиқ карда, омилҳои дар байни мардуми Осиёи Миёна, хусусан дар байни тоҷикон ва ўзбекон нуфуз доштани шахсияти ҳунарии ўро муфассал баррасӣ намудааст. Айнӣ дар “Муҳтасари тарҷумаи ҳоли ҳудам” ва “Ёддоштҳо” низ ба воситаи баъзе лавҳаҳо, аз ҷумла муколамаи Яхҷоҳча ва Ҳочаи Тин, бардошти ҳудаш аз шеъри Бедил дар марги падару модараш ва монанди инҳо таъсир ва нуфузи шеъри шоирро дар зиндагӣ ва андешаи мардуми Бухоро ва атрофи он нишон додааст. Ин масъала дар бедилшиносии тоҷик аз тарафи Р. Ҳодизода, С. Амирқулов, Б. Раҳимӣ, Н. Нуров ва дигарон низ таҳқиқ шуда, сабаби дилбастагии мардум ва таъсирпазирии шоирони Мовароуннахр аз шеъри Бедил, қабл аз ҳама шигифтангезии шеъри ў ва ранги иқлимии он дониста шудааст, ки ба муассирии ҳунари шоирин соҳиби шеър бармагардад [5-М].

10. Сабки Бедил ва равишҳои таъсирпазирии шоирони Мовароуннахр аз ӯ дар бедилшиносии тоҷик ба таври алоҳида баррасӣ нашуда бошад ҳам, дар ин замина баъзе мулоҳизаҳои бунёдӣ баён шудаанд. Нахустин бор устод Айнӣ сабки Бедилро қазоват карда, ду таҷрибаи нигоришро дар тарзи баёни шоир мушаҳҳас соҳта, якero сода, дигареро душвор унвон карда буд. Ин хулосаи Айнӣ дар асоси забон ва тарзи нигориши Бедил ба миён омада, чехраи аслии ҳунарии шоирро муаррифӣ мекард. Айнӣ сабаби душвории сабк ва тарзи баёни Бедилро ҳам мазмуну муҳтавои тоза ва ҳам навҷӯиву навпардозиҳои шоир донистааст. Баъдтар Ҳолида Айнӣ душвории услуби Бедилро ба пинҳон доштани ақоиди даҳриёна алоқаманд медонад.

Дар бедилшиносии тоҷик масъалаи сабки нигориши Бедил ва равишҳои пайравӣ ба он аз ҷониби Б. Раҳимӣ ва Н. Нуреддин мурассал таҳқиқ ва арзёбӣ шуда, омилҳои таъсиргузори он мушаҳҳас гардидааст. Аз ҷумла Б. Раҳимӣ дар такя ба баъзе мулоҳизаҳои Айнӣ ва донишманди ағон Ҳалилуллоҳи Ҳалилӣ сабаби душвории сабки Бедилро мазмун ва маъни шеъри ӯ ва дастрасӣ надоштани хонанда ба моҳияти он таъбир кардааст. Ин донишманд сабаби дигари душвории сабки Бедилро ба кӯшиши шоир барои ба умқи маъниаш нарасидани хонанда вобаста медонад. Б. Раҳимӣ пеҷидагии маъно ва душворфаҳмии мазмунро аз мушаҳҳасоти сабки ҳиндӣ дониста, тобеъияти шоир ба ин сабкро омили аслии душвории дарки маъниҳои бедилӣ ва шинохти ҳунари тасвиргарии ӯ медонад.

Масъалаи ҳусусиятҳои сабки Бедил ва таъсирпазирии шоирони пайрави ӯ аз ҷониби Н. Нуров низ таҳқиқ шуда, ин муҳаққиқ душвории тарзи нигориши шоирро ҳамчун ибтикорот ва баҳрагарии эҷодкорона аз поэтикаи қадимаи ҳиндӣ маънидод кардааст, ки дар таъкиди асолати ҳунарии шоир ва нуғузи андешаву ҳунари тасвиргарии ӯ дар муҳити адабии Мовароуннахр мебошад [1-М].

ТАВСИЯХО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИЧАҲОИ ТАҲҚИҚ

Аз баррасиҳои дар диссертатсия анҷомгирифта маълум мешавад, ки оид ба нақши бедилшиносии тоҷик дар таҳқиқи аҳвол ва осори Бедил то имрӯз таҳқиқоти диссертатсионӣ ба вучуд наомадааст. Доираи баҳси ин мавзӯъ васеъ буда, паҳлухои гугогуни он метавонад минбаъд мавриди омӯзиш ва арзёбии мутахассисони соҳа қарор гирад. Алҳол дар ин таҳқиқот мо саъӣ кардем, ки нақши бедилшиносии тоҷикро дар таҳқиқ ва арзёбии рӯзгору осори Бедил муайян ва мушахас намоем. Дар баробари ин, барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур тавсияҳои зеринро пешниҳод менамоем:

1. Тавсия дода мешавад, ки диссертатсия аз ҷониби унвонҷӯёни дараҷаҳои илмӣ ва муҳаққиқони баъдӣ дар омӯзиш ва таҳқиқи вижагиҳои ҳаёт ва эҷодиёти шоирони дигар ва муайян намудани ҷанбаҳои мундариҷавию ҳунарии осори он мавриди истифода қарор гирад.
2. Дар диссертатсияи алоҳида мавриди омӯзиш қарор додани ҳаёт ва осори баъзе намояндагони доираи адабии Ҳинди асри Бедил ва баъди ўмухим шуморида мешавад.
3. Зарурати таҳқиқи хусусиятҳои эҷодиёти намояндагон ва пайравони сабки бедилии ҳавзаҳои гуногуни адабиёти форсии тоҷикӣ дар муқоиса бо намояндагони адабиёти ҳавзаи Ҳинд дар миён буда, таваҷҷуҳи муҳаққиқон бояд ба омӯзиши ин масъала ҷалб карда шавад.
4. Мувоғики мақсад мебуд, агар таҷрибаи таҳқиқии дар ин мавзӯъ анҷомгирифта барои омӯзиши масъалаҳои робитаҳои адабӣ ва моҳияти ҷараёни таъсирпазирии шоирон аз ҳамдигар истифода бурда шавад.
5. Тавсия дода мешавад, ки оид ба масъалаи пайравӣ ва татаббуъи шоирони алоҳида аз шеъри Бедил ва пайравони ин сабк барои муайян намудани фардияти эҷодии онҳо таҳқиқоти диссертатсионии алоҳида анҷом дода шавад.
6. Зарурати он ба пеш омадааст, ки таҳқиқи муқоисавии пайравони сабки бедилӣ, аз ҷумла Туғрал, Ҷавҳарӣ, Тамҳид ва дигарон дар шакли

диссертатсияи мустақил барои муайян намудани моҳияти ин ҷараёни адабӣ анҷом дода шавад.

7. Маводи дар диссертатсия гирдомада барои омӯзиш ва таълими таърихи адабиёти класикии форсии тоҷикӣ, нақди адабӣ, назарияи адабиёт, сабкшиносӣ ва сувари хаёл, балоғати тасвир, курс ва семинарҳои ихтисосии факултетҳои гуманитарии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор гирад.

8. Мероси ғании Бедил ва шоирони дигари доираи адабии Ҳинд фарогири бунмояҳои маънавӣ ва ахлоқии суннатии гузаштагони ҳалқи тоҷик буда, дар шакли корбасти ривоятҳо, ишораҳои талмехӣ, зарбулмасалу мақол, панду ҳикмат зуҳур намудаанд. Ба ин далел, тавсия дода мешавад, ки ин бахши эҷодиёти Бедил ва пайравони ў дар ҷараёни таълими адабиёт, бахусус адабиёти шифоҳӣ ва соатҳои тарбиявӣ дар мактабҳо ва муассисаҳои олии касбии кишвар фаровон истифода бурда шавад.

Дар маҷмуъ, таҷрибаи шеърии Бедил ва таҳқиқоте, ки дар ин заминадар бедилшиносии тоҷик анҷом гирифтааст, баёнгари маҳсули қалам ва зодаи тафаккури адабию бадеии шоирони форсизбони доираи адабии Ҳинд ва муҳаққиқони тоҷик буда, диссертатсияи мазкур ҳамчун оғози пажӯҳиши илмӣ дар ин самт бояд таваҷҷуҳи донишмандони соҳаро ба худ ҷалб намояд. Таҳқиқи масъалаҳои ба ин мавзӯ алоқаманд аз ҷумлаи мушкилоти мубрами адабиётшиносӣ буда, дурнамои мавзуи диссертатсияро таъйид менамояд.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ҮНВОНҶӮ

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандай Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд.

[1-М]. Муродов Б.С. Андешаҳо перомуни сабк ва услуби Бедил / Б. С. Муродов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. №3 (129). – Душанбе: Сино, 2021 – С.190-196.

[2-М]. Муродов Б.С. Ҷустуҷӯҳо дар шинохти замони зиндагии Бедил / Б. С. Муродов // Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ. №6 (95). – Душанбе, 2021. – С.178-181.

[3-М]. Муродов Б.С. Баҳсҳо дар бораи вежагиҳои тарзи тасвир, забон ва сабки Бедил / Б. С. Муродов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. №7. – С.206-212.

[4-М]. Муродов Б.С. Зистномаи Бедил ва бозсозии он дар бедилшиносии тоҷик / Б. С. Муродов // Паёми Донишкадаи забонҳо. – Душанбе, 2021. №4 (44). С.113-116.

[5-М]. Восиева Р.Қ., Муродов Б.С. Таъсир ва хидмати Аҳмади Дониш дар шинохти воқеии ҷеҳраи аслии Бедил / Р. Восиева, Б.С. Муродов // Суҳаншиносӣ. Маҷаллаи илмии Институти забон ва адабиёти ба номи Рудакии академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. №1. – С.83-95.

II. Мақолаҳо дар маҷмуаву маҷаллаҳои дигари илмӣ:

[6-М]. Муродов Б.С. Ҳолиқ Мирзозода - андар пажӯҳиши ҷараёни тасаввуф /Маводи конференсияи байналмиллалии илмӣ-назаривӣ дар мавзӯи “Ҳолиқ Мирзозода ва адабиётшиносии тоҷик дар асри XX” ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ, 2021. с 414-420.

[7-М]. Муродов Б.С. Зиндагиномаи Бедил ва бозсозии он дар бедилшиносии тоҷик “Муҳаққиқ”№3[48], 2020-Маҷаллаи илмӣ-омӯзишии муҳаққиқони ҷавон. ДДОТ ба номи С. Айнӣ. с 51-54.

[8-М]. Муродов Б. Авомили рӯҳӣ ва заминаҳои завқиву адабии нуғузи Бедил дар ҳавзаи адабии Мовароуннаҳр. Маводи конференсияи байналмиллалии илмӣ-амалӣ баҳшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 90-солагии Донишгоҳи давлатии

омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ [24-25 декабри соли 2021] с. 198-204.

[9-М]. Муродзода Б. Нуфузи забони тоҷикӣ дар қораи Ҳинд. Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ бахшида ба Рӯзи забони давлатӣ дар мавзуи “Рушди забони тоҷикӣ дар замони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт [3 –юми октябри соли 2024].с31-34

**ТАДЖИКСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ СОТИМА УЛУГЗОДА**

На правах рукописи

ТДУ 891.550

ТКБ 83,3 Тадж

М-87

МУРОДЗОДА БАХТИЁР САЙАЛИ

БЕДИЛОВЕДЕНИЕ В ТАДЖИКИСТАНЕ

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук
по специальности 10.01.00 – История литературы, литературные связи**

Душанбе – 2025

Работа выполнена на кафедре теории и истории литературы Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода.

Научный руководитель: Курбонзода Рухшона Курбон – доктор филологических наук, профессор кафедры теории и истории литературы Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни

Официальные оппоненты: Шарипов Шариф Раҳмонович – доктор филологических наук, дотсент кафедры таджикского языка и делопроизводства Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан;

Собиров Ҳамза Юсуфович – кандидат филологических наук, дотсент кафедры истории таджикской литературы Таджикского национального университета.

Ведущее учреждение: Кулябский государственный университет им. Абуабдулоха Рудаки

Защита диссертации состоится «3» июня 2025 г. в «15-30» часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-067 при Национальная академия наук Таджикистана в Институт языка и литературы имени Абуабдулоха Рудаки (адрес: город Душанбе, пр. Рудаки 21; Email: iza.rudaki@gmail.com).

С содержанием диссертации можно ознакомиться в библиотеке Института языка и литературы имени А.Рудаки Национальной академии Таджикистана и на сайте www.izar.tj

Автореферат разослан «___» _____ 2025 г.

**Учёный секретарь
диссертационного совета, кандидат
филологических наук**

Мухамедходжаева Р.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Мирзо Абдульгадыр Бедиль занимает высокое положение в истории персидско-таджикской литературы благодаря своеобразному и уникальному поэтическому мастерству, специфике стиля изложения, бесподобным приёмам содержательного изложения и красноречия. Его творчество достигло того уровня мастерства, когда в литературе сформировался своеобразный бедилевский стиль, или, как принято говорить, “бедилевский стиль” или “бедилизм”, “бедиловская школа”, “бедиловский язык”, а его образ, по словам Бедиля, “вышел за пределы рода человеческого”.

Такое важное литературное событие обусловило возникновение в истории литературы самостоятельного направления бедиловедения и стало непосредственно предметом исследования и оценки биографии и творчества великого поэта. География данного литературного направления широко распространилась на такие территории, как Индия, Пакистан, Иран, Афганистан и Таджикистан.

В Таджикистане бедиловедение, без преувеличения, зародилось с тех времён, когда таджикский народ навсегда соединил свою жизнь с воззрением, красноречием и творчеством этого великого поэта. Данное явление не ограничивается лишь подражанием бедилевскому стилю поэтами Мавераннахра и Хорасана, его поэзия, как заметил Шафии-Кадкани, глубоко проникла в литературные круги и “жизнь таджикского народа”¹, и как результат появились комментарии к его творчеству. Как свидетельствует устод Айни, Бедиль широко известен среди народных масс Средней Азии, особенно среди таджиков и узбеков. С тех пор, как манускрипты его трудов распространились на этой территории, его собрания газелей и четверостиший (рубай) были внедрены в учебную программу старинных начальных школ.

Одним из факторов, способствовавших постепенному формированию и развитию бедилеведения в Таджикистане с начала XX века, является интеллектуальная склонность народа и деятелей науки к таинственной поэзии великого поэта. Таким образом, достижения таджикских бедилеведов обогатили мировое бедилеведение и подняли его на более высокий уровень. Вдобавок к этому, была проделана достойная работа по изданию и оценке различных аспектов биографии и творчества Бедиля, проведены обстоятельные работы, в которых доселе не изучались и не рассматривались этапы развития данного литературного направления. Поэтому определение конкретизация этих достижений являясь актуальными для литературоведения, сможет способствовать созданию базы для дальнейшего развития объективного исследования наследия Бедила и диско-стиля.

Семидесятые, восьмидесятые и девяностые годы двадцатого столетия и первое десятилетие двадцать первого века можно назвать новой эпохой бедилеведения в Таджикистане. На этом этапе развития бедилеведения на ряду таких известных исследователей как Абдурауф Фитрат, С.Айни, Н.Бектош, А.Мирзоев, Х.Мирзозода и других весьма существенным является вклад учёных С.Амиркулова, С.Сиддикова, М.Афсахова, Б.Рахими, Н.Нурзода и других, в изысканиях которых детерминированы специфика и преобладающие качества таджикского бедилеведения. Точные и совершенные тенденции познания и воссоздания биографии Бедиля, раскрытие его человеческого и художественного образа являются собой некоторые достижения бедилеведения в Таджикистане.

Таким образом, бедилеведение в Таджикистане располагает особыми приёмами и свойственными ему атрибутами, однако история данного литературного направления не была доселе целенаправленно изучена. Вдобавок, таджикское бедилеведение отличается характерными особенностями и подходами к формированию и развитию, а содержащиеся в его основе материалы, требуют объективного

исследования и оценки. Всё, что было упомянуто подчеркивает важность и необходимость всестороннего изучения и исследования данной темы.

Степень разработанности темы исследования. Исследуемая тема не была прежде подвержена индивидуальному и коллективному исследованию и оценке. Тем не менее, духовная связь таджикского народа и литераторов Мавераннахра с поэзией Бедиля, анализ и интерпретация его творчества уходят корнями глубоко в древние времена. На этом основании, начало исследования и оценки поэзии и философского воззрения Бедиля можно отнести к периоду написания комментариев к произведениям поэта. В действительности, первые изречения о поэзии Бедиля, о значении и содержании его творчества исходили от Ахмада Дониша в его труде “Наводир-уль-Вакоэй” (“Редкостные события”)². Зуфархон Джавхари и некоторые другие литераторы также написали комментарии к стихам Бедиля, которые ещё во второй половине девятнадцатого века и начале двадцатого столетия проложили путь к познанию поэтического творчества Бедиля.

В современную эпоху Абдурауф Фитрат и Садриддин Айни³ заложили основу для новой таджикской школы и науки бедилеведения. Если сочинение Фитрата содержит краткое разъяснение биографии и творчества Бедиля, то устод Айни, согласно интерпретации Бободжон Гафурова⁴, положил начало всестороннему изучению биографии и творчества поэта, что впоследствии оказало благотворное влияние на основной подход к изучению бедилеведения в Таджикистане. Позднее, Б. Гафуров в своих трудах также изучал данную тему, и его заслуги в этом направлении были достойно оценены исследователями творчества великого поэта.

² Дониш, Аҳмад. Наводир-ул-вақоэй. Китоби 2 [Матн]. / Аҳмади Дониш. – Душанбе: Дониш, 1989. – 344 с.

³ Бақозода, Ҷӯрахон, Шукуров, Мухаммадҷон. Аввалин фикру мулоҳизаҳои устод Айнӣ дар бораи Бедил [Матн]. / Ҷӯрахон Бақозода. Нависанд ва идеали замон. – Душанбе: Адиб, 1987. – С. 224-232.

⁴ Нурзод, Нурадӣ. Бобоҷон Ғафуров ва таҳаввули мактаби бедилшиносӣ дар Тоҷикистон [Матн]. / Нурадӣ Нурзод // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии “Академик Бобоҷон Ғафуров-мутафаккири бузурги Шарқ”, баҳшида ба 110 солагии зодрузи Қаҳрамони Тоҷикистон, аллома Бобоҷон Ғафуров. – Ҳуҷанд: Нури маърифат, 2019. – С. 147-150.

В проведённых впоследствии исследованиях, посвящённых изучению биографии и творчества Бедиля, также кратко упоминаются некоторые аспекты и подходы к изучению бедилеведения и вклад того или иного исследователя в изучение данного литературного направления. На этом основании, следует отдельно упомянуть о введении к книге устода Айни "Мирзо Абдулькадыр Бедиль", написанном учёным-востоковедом Е.Э. Бертельсом. Эта статья является первым образцом объективного критического исследования произведения устода Айни о биографии и творчестве Мирзо Абдулькадыра Бедиля, определяющим и детерминирующим основной подход к изысканиям первого периода формирования бедилеведения на примере упомянутого исследования устода Айни, о котором мы упомянули с целью анализа и оценки данной статьи.

Исследования, проведённые в дальнейшем такими учёными, как Холида Айни, Юсуф Салимов, Расул Ходизода, Анзор Афсаҳзод, Ислом Исмоил, Субхон Амиркулов, Кароматулло Олимов, Абдунаби Сатторзода, Абдуманнон Насриддин, Бобобек Рахими, Нурали Нуров, Насиба Содикова, Боймурод Шарифзода, Бахтиёр Ҳамдамов, Мирзо Одина, Рустам Тагоймуродов, Мусо Олимджонов, Комилджон Сайдолим, Рустам Ваххоб⁵ и др., также были посвящены краткому

⁵ Айнӣ, Холида. Бедил и его поэма “Ирфон” [Матн]. / Холида Айнӣ. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1956. – 127 с.; Салимов, Юсуф. Ҳусусиятҳои ғоявии осори Мирзо Бедил [Матн]. / Юсуф Салимов. Ёдгори умр. Ҷилди 2. – Ҳуҷанд: Нури маърифат, 2003. – С. 251-258; Ходизода, Расул. Аҳмади Дониш [Матн]. / Расул Ҳодизода. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 294 с.; Ҳодизода, Расул, Афсаҳ, Анзор. Муддай, даргузар аз даъвии тарзи Бедил... [Матн]. / Расул Ҳодизода, Анзор Афсаҳ [Матн]. / [Матн]. / Ҷумҳурият. - 1992. – 24-уми октябр; Исмоил, Ислом. Шарҳи Бедил. Дастор чӯшонад [Матн]. / Ислом Исмоил // Ҷумҳурият. – 1992. – 16-уми май; Амирқулов, Субхон. Айнӣ ва Бедил [Матн]. / Субхон Амирқулов // Садои Шарқ. – 1968. – 7. – С. 142 -148; Олимов, Кароматулло. Баррасиҳо дар тасаввуф [Матн]. / Кароматулло Олимов. Душанбе: Шарқи озод, 1999 – 140 с.; Сатторзода, Абдунабӣ. Бедилшиносӣ дар Тоҷикистон [Матн]. / Абдунабӣ Сатторзода // Адабиёт ва санъат. – 2017. – 1-уми июн; Насриддинов, Абдуманнон. Ашъори Бедил ва завқи бадеии аҳли Ҳуҷанд [Матн]. / Абдуманнон Насриддинов // Ҳақиқати Ленинобод. – 1989. – 9-уми сентябр; Рахимӣ, Бобобек. Шарҳи шаст Ғазали Бедил [Матн]. / Бобобек Рахимӣ. – Душанбе: Деваштич, 2001. – 290 с.; Садикова, Н. Философия Мирзо Абдулкадира Бедиля [Матн]. / Н. Садикова. – Душанбе: Дониш, 2007. – 248 с.; Шарифов, Б. Муаммои “Парӣ”-и Мирзо Бедил [Фалате, ки бояд ислоҳ шавад] [Матн]. / Боймурод Шарифов // Омӯзгор. -2012. – 9-уми март; Ҳамдам, Бахтиёр. Савмаи маърифат [Андешаҳо перомуни ашъори Мирзо Бедил ва пайравони ў [Матн]. / Бахтиёр Ҳамдам. – Ғонҷӣ, 1999. – 170 с.; Одина, М. Кафи хоҳе, ки

анализу и оценке сочинений о биографии и творчестве поэта, а также интерпретации поэтических сочинений Бедиля.

Исторические периоды изучения исследуемой нами темы указывают на то, что труды бедиловедов и произведения, написанные ими в этом направлении, не были должным образом исследованы и изучены. Данное обстоятельство создаёт необходимость совокупного исследования таджикского бедилеведения, его приёмов и способов с начала двадцатого века вплоть до наших дней.

Связь исследования с научными программами и темами. Диссертационное исследование проведено в рамках научно-исследовательских работ кафедры теории и истории литературы Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода на 2020-2024 годы, направленных на исследование творчества представителей классической литературы.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Цель исследования. Основной целью диссертации является комплексное решение проблемы исследования, публикации и оценки изучения этапов исследования произведений Мирза Абдулкадира Бедиля в Таджикистане;

Задачи исследования. Для всестороннего изучения выбранной темы, в диссертации решаются следующие ключевые задачи:

- определить состояние изучения и исследования биографии и творчества Бедиля в Таджикистане;
- исследовать литературную среду и связь поэта с ней в исследованиях таджикских ученых;

барбодаш тавон дод: андешаҳо перомуни як байти Бедил [Матн]. / М. Одина // Омӯзгор. – 2012. – 19-уми октябр; Тағоймурод, Р. Равзанаи фаҳм ба баъзе хусусиятҳои ашъори Бедил [Матн]. / Р. Тағоймурод // Адаб. – 1996. – 1-6. – С. 26-35; Олимчонов, М. Корбурди вежаи бархе аз пасвандҳои исмсоз дар шеъри Бедил [Матн]. / М. Олимчонов // Номаи садоқат (мачмӯаи мачолаҳо ба ифтихори 60-солагии доктори илмҳои таърих, профессор В. Набиев). – Хуҷанд: Нури маърифат, 2012. – С. 353-360; Сайдолим, К. Нақши устод Айнӣ дар таҳқики рӯзгор ва осори Мирзо Бедил [Матн]. / К. Сайдолим // Адаб. – 2020. – 2. – С. 5-9; Ваҳҳобниё, Рустам. Мирзо Бедил ва Аҳмади Дониш [Матн]. / Рустами Ваҳҳобниё // Фарҳанг. – 1992. – 1. – С. 28-35.

- изучить этапы исследования произведений Бедиля;
- конкретизировать исследования по содержанию и идейную специфику бедилеведения в Таджикистане;
- определить способы познания бедилевского стиля и толкования поэтических сочинений Бедиля;
- исследовать спорные моменты вокруг языковых особенностей, манеры выражения и поэтического стиля Бедиля;
- выявить факторы влияния творчества Бедиля в Центральной Азии;
- дать оценку стилю изложения и способам приверженности литературному бедилевскому стилю;
- конкретизировать достижения и недочёты бедилеведов Таджикистана, начиная с истоков вплоть до наших дней;
- определить роль таджикского бедилеведения в определении места Мирзо Абдулкодира Бедиля в персидско-таджикской литературе.

Объект исследования. Основным объектом диссертационного исследования стали труды таджикского бедилеведения, посвящённые биографии и творчеству Мирзо Абдулькадыра Бедиля.

Предмет исследования. Принципиальные аспекты критического исследования и оценки таджикских бедилеведов послужило основой для проведенного исследования.

Теоретические основы исследования. Осмысление научных основ и специфических атрибутов развития бедилеведения в Таджикистане определяет теоретические ценности исследовательской работы. Таковыми являются теоретические достижения истории литературы и ее теории, таких как М. М. Бахтин, Ю. Л. Лотман, Д. С. Лихачёв, В. Жирмунский, И. С. Брагинский, Е. Э. Бертелс, Н. И. Конрад, И. Г. Неупокоева, М. Шакурӣ, X. Шарипов, А. Сатторзода. В этой связи, нами были проанализированы и оценены научные труды, написанные с начала двадцатого века до наших дней, посвящённые биографии и творчеству Бедиля, определены и конкретизированы теоретические закономерности исследуемой темы. В этом отношении, проведенное в данном

направлении исследование способствует обогащению теоретических знаний по теме исследования.

Методологические основы исследования. В ходе исследования и решения теоретико-практических задач были использованы методы и приёмы сравнительно-исторического, историко-литературного исследования. В связи с тем, что таджикское бедиловедение является одним из направлений литературоведческой науки о Бедиле, в ходе исследования также была принята во внимание методическая практика исследователей Востока.

Источники исследования. В процессе написания диссертации были использованы различные издания сочинений Бедиля, опубликованных в Таджикистане, Афганистане и Иране. В дополнение к этому, основными источниками и материалами исследования послужили труды исследователей-бедилеведов, материалы о бытии поэта и его литературной среде, научные труды, посвящённые изучению эпохи Бедиля, примеры литературных сочинений и научных трудов современников и последователей поэтического бедилевского стиля, исторические источники, антологии, заметки, отраслевые энциклопедии.

Научная новизна исследования. В диссертации впервые изучена и оценена роль таджикского бедиловедения в исследовании и оценке биографии и творчества Бедиля. Опыт таджикских литературоведов в данном направлении позволяет раскрыть и детерминировать сущность и разумные подходы к бедиловедению в Таджикистане, а также основы и способы его формирования и развития. Нынешний уровень и степень осмыслиения рассматриваемого вопроса побудили к проведению анализа и оценки механизма решения вопросов, связанных с биографией и творчеством Бедиля с учётом последних достижений историко-литературного воззрения, связанной с эволюцией современного литературоведения, а также определению его специфики. В связи с тем, что исследование биографии и творчества Бедиля представляется трудоёмким и многогранным, спорные и малоизученные аспекты

препятствуют полноценному решению поставленной задачи. В этом отношении, нами была предпринята попытка конкретно оценить научные достижения таджикских бедилеведов по спорным вопросам.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Бедиловедение в Таджикистане как один из значимых направлений литературоведения определяет течение и методические подходы литературной и научной мысли, и создаёт научную основу для действительного осмысления жизни и творчества Бедиля. На этом основании, вопросы воссоздания биографии и поэтического мастерства Бедиля представляет собой одну из проблем, детерминирующих научный подход к исследованию в таджикском бедилеведении.

2. Таджикские учёные взяли за основу сравнительно-исторический подход к познанию и оценке биографии и творчества Бедиля, и определили тёмные и спорные страницы жизни поэта, художественную и эстетическую ценность его произведений.

3. Фундаментальные изыскания таджикских бедилеведов основывались на передовых научно-теоретических и научно-экспериментальных методах исследования и познания периода жизни, политической, социальной, литературно-культурной среды и характерных интеллектуально-сагитированных тенденций, и впоследствии заложили основу для более точного познания индивидуального и коллективного образа поэта.

4. Процесс исследования биографии и творчества Бедиля на всех этапах продолжался соразмерно подготовке и публикации произведений поэта. Первой инициативой в этом направлении является публикация статьи Мухаммаджона Рахими и Абдусалома Дехоти в антологии “Образцы таджикской литературы” и внесение в неё примеров произведений поэта. Проведённые в то время серьёзные исследования, под влиянием которых на протяжении долгих лет находились бедилеведы, произведение устода Айни “Мирзо Абдульгадыр Бедиль” и

сборник произведений поэта внесены в данное произведение, оказавшее впоследствии благотворное влияние на процесс развития бедилеведения.

5. Формирование и преобразование последующих стадий бедилеведения в Таджикистане связаны с именами таких исследователей, как Холида Айни, Абдулгани Мирзоев, Саадуддин Тоджуддинов, Субхон Амиркулов, Бобобек Рахими, Нурали Нурзод и других, и отличаются характерными особенностями и методическими подходами исследования биографии и творчества Бедиля.

6. Особенности и преобладание бедилеведения в Таджикистане определяются изысканием научных подходов и новаторством в издании сочинений Бедиля, воплощенных в творчестве известного таджикского бедилеведа Бобобека Рахими.

Теоретическая и практическая значимость исследования. В диссертации собрано большое количество материалов по литературоведению, которые можно использовать для написания истории таджикской литературы. Полученные результаты также могут быть использованы для последующих работ по бедилеведению, подготовке и изданию сочинений поэта, подготовке и составлению учебников и учебных пособий, истории литературы, в частности, бедилеведения, подготовке докладов и лекций о теоретических и практических вопросах типологических исследований, посвящённых биографии и творчеству поэта в общеобразовательных и высших учебных заведениях.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация на тему “Бедиловедение в Таджикистане” вполне соответствует паспорту научной специальности 10.01.00 – История литературы, литературные связи на соискание ученой степени кандидата филологических наук, утвержденный Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Личный вклад соискателя учёной степени. Исследование, рассмотрение, разработка и анализ темы диссертации считаются

продуктом многолетней деятельности автора. Личный вклад автора отражен в сборе, анализе и исследовании большого научного материала. Впервые автор диссертации изучил и исследовал вышеуказанную тему, на основе чего определил и конкретизировал методические подходы к опыту таджикских бедилеведов в изучении биографии и творчества Бедиля.

Практическая апробация результатов исследования. Важнейшие положения диссертационного исследования рассмотрены на вузовских, международных и республиканских научно-теоретических конференциях, в том числе на тему “Филология Востока в ходе развития культуры и цивилизаций” (Душанбе, 2020), “Холик Мирзозода и таджикское литературоведение в XX веке” (Душанбе, 2021, 18-19 мая), “Основы формирования и развития арабской филологии в современном мире” (Душанбе, 2021), “Актуальные проблемы таджикского арабоведения” (Душанбе, 2022), “Из истории научных и литературных связей таджикского и узбекского народов: прошлое, настоящее и будущее” (Душанбе, 2023, 27-28 апреля) и на специальных семинарах факультета таджикской филологии. В дополнение к этому, в докладах автора на научно-теоретических конференциях Таджикского педагогического института в Раштском районе использованы тезисы некоторых разделов научного исследования.

Диссертация обсуждена и рекомендована к защите на заседании кафедры теории и истории таджикской литературы Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода. (протокол № 9 от 26.04.2024 г.)

Публикация научных работ по теме диссертации. Основные положения исследования изложены в 9 научных статьях, изданных в научных публикациях, из них 4 статьи в журналах зарегистрированных Высшей аттестационной комиссией Республики Таджикистан и ВАК Российской Федерации

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения, списка научно-теоретической литературы и источников. Общий объём диссертации составляет 186 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во **введении** диссертации обоснована актуальность темы исследования, конкретизированы основные цели и задачи исследования рассматриваемых вопросов. В работе также осуществлена характеристика источников, определены методы и методология исследования, теоретическая и практическая ценность, обоснована его научная новизна и ключевые моменты, представленные к обсуждению.

Первая глава диссертации “**Исследование Бедиля и литературной среды его эпохи в Таджикистане**” охватывает четыре раздела. В первом разделе “**Поиски в познании эпохи и биографии Бедиля**” впервые выявлены проблемы познания времени жизни поэта и его бытия, связанные с литературными, культурными и философскими взглядами, с историей, изобилующей судьбоносными событиями и трудными временами в Хинде. В частности, подчёркивается изучение данного вопроса в таджикском бедилеведении с учётом политических, социальных, литературных и культурных достижений и противоречий, на основе которых принимаются во внимание культурные и литературные традиции разных народностей этого региона, в том числе индуистов и мусульман.

В диссертации внимание акцентируется на том, что в процессе изучения и рассмотрения исследуемой темы заслуга устода Айни, Ю. Салимова, Б. Рахими и некоторых других исследователей перед таджикском бедилеведением весьма значительна, ибо эти корифеи науки, не имея знаний о биографии и творчестве Бедиля, и не познав сущности социально-политических течений в период жизни поэта, сочли сложным и невозможным определить особенности и литературно-культурные, а также социальные тенденции литературной среды, в которой жил и творил поэт. Описывая время жизни поэта, они стремились доказать, что

жизнь Бедиля протекала в среде, благоприятной для развития искусства. С этой целью устод Айни предпринял первые шаги на этом пути.

Устод Айни представил первые сведения о биографии и творчестве Бедиля в ответ на письмо своего “бухарского товарища”, татарского писателя Алимджана Идриси, и в своём произведении “На службе Мухаммада Азама Шахзода», где отметил о молодости Бедиля, одном из эпизодов жизни поэта. В другом месте Айни, опираясь на “высказывания своих учителей”, указал на путешествие Бедиля в Индию в период правления Амира Тимура. Устод Айни в трактате “Мирзо Абдулькадыр Бедиль” развил эту тему и впервые предоставил правдивые сведения о бытии и творчестве Бедиля. Этот труд первоначально подвергся сильному противодействию общественников, в том числе начальника Главного управления по делам литературы и издательств С.Г. Муллоджанова, однако позднее был опубликован при непосредственной поддержке Е.Э. Бертельса.

По данной теме также проведены исследования со стороны Юсуфа Салимова, С. Амиркулова, Ш. Шукрова, М. Ходжаева, А. Мухторова и Б. Раҳими, которые являются, несомненно, фактом развития этой отрасли в Таджикистане.

Во втором разделе первой главы – **“Литературная среда и связь поэта с ней”** рассмотрены изыскания таджикских бедилеведов в этом контексте. В частности, отмечено, что устод Айни был одним из первых исследователей-бедилеведов, который, несмотря на идеологические склонности литературоведения того времени, опираясь на исторические реалии и источники, правдиво и обоснованно изложил о литературной среде времени жизни Бедиля и его связи с литературными деятелями. Подчеркивая вклад Акбара в создание благоприятной литературно-культурной среды, Айни интерпретирует “приведение к царскому двору учёных мужей, таких как шейх Абульфазл бинни Шейх Муборак, Хаким Фатхулло Шерози и других” как основу для преобразований в литературной среде и связи между правителями и стихотворцами. Этот

фактор послужил изменению отношения религиозных конфессий к литературному и культурному наследию других племён и народностей, а также их религиям, что позволило распространить духовное наследие других религий, создав основу для развития литературно-культурных связей между мусульманами и индуистами.

Айни в своей книге “Мирзо Абдулькадыр Бедиль” приводит конкретными доводы о том, что ни такой великий поэт, как Бедиль, ни десятки других поэтов не могли бы жить и творить, если бы в Индии не царила благоприятная литературная среда, особенно в городах и районах, где жил Бедиль. В этом трактате Айни вкратце комментирует отношение правителей династии Тимуридов к стихотворцам и литературным деятелям, подчёркивая заслуги учёных и литераторов в укреплении персидской литературно-культурной среды.

Изучение литературной среды и отношений Бедиля с некоторыми из эмиров и поэтов его времени легло в основу исследования Бобобека Рахими, и отразилось в его трактате “Жизненный путь Бедиля”, являя собой относительно точную и полную картину бытия поэта. На этом основании, учёный уделил особое внимание исследованию и оценке роли и места Бедиля в литературной среде того периода, а также “творческой связи и дружеских отношений” поэта с его современниками, раскрыв суть исследуемого вопроса на основе литературно-исторических источников и сочинений Бедиля, в частности, его произведений “Рукаат” (“Эпистолы”) и “Чахор унсур” (“Четыре элемента”).

Доводы, приведённые в этом разделе диссертации, свидетельствуют о том, что проблемы литературной среды, отношения поэта с королевским двором, его дружеские и художественные связи с современниками, способы формирования и развития литературы того времени и роль правящих династий в эволюции персидско-таджикской литературы и культуры с самих истоков привлекали внимание таджикских бедилеведов, на основании чего были проведены конкретные и заслуживающие внимания исследования.

Вторая глава диссертации “**Анализ идейного содержания и художественных особенностей наследия поэта со стороны таджикских исследователей**” состоит из двух разделов. Первый раздел этой главы называется “**“Содержательные и идеиные особенности лирических произведений Бедиля”**”, в котором конкретизированы и оценены взгляды бедилеведов на содержание и идею сочинений Бедиля.

В диссертации определённо отмечается о том, что содержательные и идеиные особенности произведений Мирзо Абдулькадыра Бедиля впервые были проанализированы и исследованы в антологии “Образцы таджикской литературы” в статье Абдусалома Дехоти и Мухаммаджона Рахими “Мирзо Абдулькадыр Бедиль”. Авторами проведён анализ содержания и идеи некоторых газелей и поэтического произведения “Ирфан” (“Мистическое постижение”) и, в основном, рассмотрены социальные аспекты, антирелигиозные идеи и притеснение шахов.

Другим сочинением, в котором проведен более подробный анализ и оценка содержания и идеи творчества Бедиля, является трактат устода Айни “Мирзо Абдулькадыр Бедиль”. В третьем разделе диссертации отмечено, что устод Айни конкретизировал тематику и идеиное содержание произведений Бедиля и прокомментировал их в связи со временем их сочинения и душевным состоянием поэта. При исследовании данного вопроса Айни не мог выйти за рамки идеологических требований той эпохи. Следовательно, в его исследованиях на примере творчества Бедиля были проанализированы “мысль и идея”, а также противоречивые содержания, конкретизирована их моральная и духовная сущность.

Ещё одним из исследователей, кратко, но осмысленно изложившим свои мысли о содержании и идее сочинений Бедиля, является видный учёный Юсуф Салимов. Юсуф Салимов, в целях наиболее точного определения содержательных и идеиных особенностей произведений Бедиля, группировал идеи поэта в газели следующим образом: социальные идеи, о диалектике, биографические, вопросы мистической

философии, простая земная любовь и философские аспекты, после чего конкретизировал идейную сущность этого литературного жанра. Заслуга в исследовании и оценке содержательных и идейных особенностей произведений Бедиля также принадлежит учёному Бобобеку Рахими. Проведённое им исследование представляет собой обобщение положительных и отрицательных воззрений бедилеведов по этому вопросу. На этом основании, его монография “Характеристика произведений Бедиля” занимает особое место в познании и оценке тематики и содержания произведений поэта, в которой исследователь сначала охарактеризовал “Сборник стихов”, затем месневи “Тилисми хайрат” (“Талисман изумления”), “Тури маърифат” (“Гора познания”), “Мухити аъзам” (“Великий океан”), “Ирфан” (“Мистическое постижение”) и прозаические произведения “Нукат” (“Утончённые мысли”), “Чахор унсур” (“Четыре элемента”) и “Рукаат” (“Эпистолы”) Бедиля и их внутреннюю сущность.

Нурали Нуров также провел всеобъемлющее исследование содержания и идеи произведений Бедиля, и на основании научных споров и изысканий определил положение Бедиля в формировании и структурно-художественном и смысловом преобразовании газели. В диссертации подробно проведён анализ и оценка работы упомянутого исследователя в изучении философского, нравственного, социального, мистического и тому подобного содержания сочинений поэта, и отмечено отличие опыта этого учёного от других, в том числе от Б. Рахими.

Во втором разделе этой главы **“Особенности языка и стиля Бедиля”** рассмотрены вопросы художественного мастерства поэта в создании литературных произведений, и на этом основании подробно изучены труды устода Айни, Б. Рахими, Н. Нурова и некоторых других учёных. В частности, подчёркивается, что истоком изучения данного вопроса является исследование, проведенное учёными А. Дехоти и М. Рахими ещё в начале сороковых годов, указавшими на новый, особый стиль

изложения Бедиля. Говоря о “сложности стиля изложения и замысловатости оборотов речи Бедиля”, эти авторы имели в виду не бессмысленность, а “своеобразное искусство” изложения поэта.

Автор диссертации, признав устода Айни первым бедилеведом современной эпохи, подробно проанализировал его размышления о языке, стиле изложения и поэтическом искусстве Бедиля. В диссертации приведены весомые доводы о том, что размышления Айни затрагивали вопросы языка сочинений, стиля изложения и художественного мастерства поэта, и, в целом, художественный образ Бедиля впервые был ясно представлен читателю.

После диссертации Айни “Мирзо Абдулькадыр Бедиль” не было проведено отдельных исследований, посвящённых художественному мастерству Бедиля. В некоторых исследованиях, в том числе в разделе “Некоторые выводы о творчестве Бедиля” упомянутого труда Ю. Салимова, в трактате Р. Ходизода “Таджикская литература во второй половине XIX века”, трудах Бобобека Рахими “Знакомство с Бедилем”, “Жизненный путь Бедиля”, “Характеристика произведений Бедиля”, а также в исследовании Н. Нурзода “Поэтика газелей Мирзо Абдулькадыра Бедиля” упоминается о мастерстве изображения, языке и стиле изложения Бедиля, и эти изыскания учёных были нами изучены в диссертации.

Третья глава диссертации называется “**Влияние Бедиля на поэтов Мавераннахра и его критический анализ в таджикском бедиловедении**” и состоит из двух разделов. В первом разделе третьей главы под названием “**Духовные истоки и художественные основы влияния Бедиля на литературный круг Мавераннахра**”, затронуты вопросы касательно основания и факторов художественного влияния Бедиля в Мавераннахре на протяжении длительного времени. В частности, подтверждается, что споры вокруг духовно-литературного присутствия Мирзо Абдулькадыра Бедиля в литературной среде Мавераннахра во второй половине восемнадцатого века, в девятнадцатом веке и в начале двадцатого

столетия повлияли на историю таджикской литературы, и её всестороннее исследование способствует познанию и решению проблем восприимчивости и наследования. Хотя эта проблема до сих пор не исследована и оценена в таджикском бедилеведении, тем не менее, в некоторых источниках, статьях и диссертациях освещены её отдельные стороны под влиянием популярных теорий литературоведения современности, имеющих как положительные, так и отрицательные стороны.

В таджикском бедилеведении роль Ахмада Дониша и Садриддина Айни в сохранении и передаче авторитетного художественного положения Бедиля время от времени привлекала внимание таких учёных, как Р. Ходизода, С. Амиркулов, А. Абдуллоев, Ш. Шукуров, Р. Ваххобиё и др.

Из проведенного исследования следует, что Ахмади Дониш всегда уделял пристальное внимание изысканию точного смысла произведений Бедиля и их художественной сущности. В частности, Ахмад Дониш при создании образа Холмухаммада-охотника умело использовал опыт Бедиля в создании образа муллы Каландара, в частности эпизода, в котором, он поднял своего коня, и перебрался на другую сторону горного оврага. Ахмади Дониш проанализировал мастерство Бедиля в создании образов и подчеркнул, что каждое время и каждое столетие порождает богатырей из числа рода человеческого.

В познании духовных и эстетическо-художественных основ влияния и авторитета Бедиля в жизненной и литературной среде Мавраннахра XIX и начала XX вв. художественное и научное наследие устод Айни незаменимо. Первые сведения об этом дает нам письмо Айни к его татарскому другу по медресе Олимджону Идрису, которое подробно анализируется в диссертации.

Духовная связь и творческое влияние Бедиля в литературной среде того времени и оценка восприимчивости некоторых поэтов литературных кругов Бухары и Самарканда, Ходжента и Ферганы, в том

числе Тошходжи Асири Худжанди, Исо Махдума Муфти Бухари , Касрати Фаргани, Ходжи Саидахмадходжи Сиддики Аджзи Самарканди, Мухаммадп Накиб Хана Туграла Ахори Фалгари и некоторых других литераторов изложены в антологии устода Айни “Примеры таджикской литературы”, а также в трактатах “Мирзо Абдульгадыр Бедиль” и “Воспоминания”, о которых мы подробно упомянули в диссертации.

Во второй части третьей главы **“Приёмы влияния стиля Бедиля на поэтов Мавераннахра”** проанализированы и оценены исследования бедилевского стиля и восприимчивости поэтов Мавераннахра творчеством Бедиля в таджикском бедилеведении, в частности подчёркивается, что первое изречение о бедилевском стиле и его художественной сущности принадлежит устоду Айни, в написанном ещё в 1912 году письме по просьбе своего однокурсника-татарина Бухарского медресе, Алимджана Идриси.

Позднее Айни возвращается к этому вопросу в антологии “Образцы таджикской литературы” и кратко разъясняет некоторые его аспекты, что является первым исследованием стиля и художественных приёмов Бедиля под влиянием поэзии Абулмаони. В этом смысле, устод Айни упомянул имена и произведения таких поэтов, как Кази Лутфуллах Шакир Бухараи, Маулави Шариф Бухараи, Мутриби Бухараи, Мумин Самарканди, Кирами Бухараи и десятки других поэтов, а также рассказал об индийском стиле изложения в исполнении упомянутых поэтов.

В диссертации приведены споры А. Мирзоева, А. Пулодова и А. Рахмонова относительно высказывания Айни о Туграле, и раскрыта их суть, а статья А. Дехоти и М. Рахими проанализирована как первая попытка распознавания бедилевского стиля и подчёркивается, что исследователи, приводя примеры из произведений поэта, не считали “сложность бедилевского стиля и трудность осмысления выражений Бедиля” “бесполезными и бессмысленными”, а “скорее, как своеобразное

искусство”, что являлось в то время первым реалистическим осмыслением бедилевского стиля.

В диссертации подробно анализируются размышления Холиды Айни и Бобобека Рахими по данному вопросу, в том числе подчёркивается, что Б.Рахими назвал “основную причину сложности поэзии Бедиля”, опираясь на мнение устода Айни и афганского учёного Халилуллаха Халили, “связанной с ее содержанием и смыслом”, отметив, что в некоторых произведениях поэта его высказывания трудны в осмыслении без определенных знаний и предварительной обучения. Позднее, этот исследователь, взяв за основу литературное воззрение Бедиля, объяснил “причину сложности смысла и изложения” стихотворений поэта, связанные с его манерой изображения. Исследователь на основе воззрений Бедиля и анализа его отдельных стихов сформулировал “причины сложности смысла и изложения” поэтических произведений поэта и группировал их следующим образом: выражение поэтом своих мыслей устами другого человека, устами возлюбленного, истинного возлюбленного, отсутствия у читателя способности осмысления его значения, тонкости смысла, требующие от читателя размышлений, изменение смысла тонких по значению слов и фраз в языке, иными словами, создание многосложных слов из отдельных компонентов и выражений (напр., кабоби хомсӯзи оташи ҳасрат, чоми умеди назаргоҳи хумор, муқими пардаи номуси факт, шарми рӯсиёҳии аъмоли зишт ва ғайра).

Вопрос о свойствах бедилевского стиля и подверженности поэтов влиянию творчества Бедиля, следовавших его образу мыслей, был тщательно и всесторонне исследован в упомянутом труде Н. Нурова, в котором исследователь на основе размышлений таких литераторов, как Хушгу, Гуломалихон Озод, Мухаммад Афзали Сархуш, Сироджиддин Алихан Орзу и таких учёных, как Шафии-Кадкани, Абдулхусайн Зарринкуб, Такий Пурномдориён, Асгари Додбех, Сируси Шамисо и др., и подчеркнул: “Тем не менее, обратив внимание на теоретические

вопросы древнеиндийской поэтики и сопоставив её с новаторским мастерством Бедиля, можно прийти к выводу, что Абульмаани как знаток этой теории, хотя и не упомянал об этом, но в целях эволюции стиля и языка поэзии он достаточно часто использовал эти новшества. В диссертации поднимается вопрос следования творчеству Бедиля или его влияния на поэтов Мавераннахра, на примере трудов устода Айни, Туракула Зехни, Расула Хадизода, Садри Саадиева, Сайдумара Султона, Н. Нурова и других, которые проанализировали и определили преимущества и недостатки своих воззрений.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Хотя Мирза Абдулкадыр Бедил родился, вырос и прославился в Индии, благодаря своим художественным качествам, чистым и содержательным мыслям, а также жизнетворным и гуманистическим идеям он занял особое место в истории персидско-таджикской литературы, наряду с великими поэтами данной. По этой причине исследование, изучение и оценка его жизни и творчества стали центром внимания исследователей еще при его жизни. Помимо объяснений и интерпретаций некоторых аспектов его жизни и творчества, проводились плодотворные исследования, и этот процесс постепенно создал область мирового бедиловедения, частью которой является таджикское бедиловедение.

Изучение, комментирование и публикация трудов Бедиля продолжаются с 1830-х годов по настоящее время и приобрели новую форму и развитие с большей скоростью и размахом, особенно за последние двадцать - двадцать пять лет. В этом контексте исследование и оценка периода жизни Бедиля, содержания и центральных вопросов поэтики произведений поэта стали важнейшей частью деятельности таджикских бедиловедов, и в этом подходе завершен достойный труд, который является новой страницей в понимании жизни и творчества Бедиля. По этой причине обсуждения и дискуссии, связанные с жизнью и творчеством Мирзо Абдулкадира Бедиля в таджикском бедиловедении,

можно суммировать и заключить следующим образом, что в совокупности служит отражением выводов диссертации:

1. Невзирая на то, что исследование бытия и творчества Мирзо Абдулькадыра Бедиля и интерпретация его творчества учёными в Таджикистане были осуществлены намного позднее, чем в Индии и Афганистане, тем не менее таджикские учёные оказали большую услугу в изучении, исследовании и публикации произведений этого великого деятеля персидско-таджикской литературы и культуры. Главным фактором формирования и постепенного развития бедилеведения в Таджикистане, начавшегося в тридцатых годах девятнадцатого века и продолжающегося по сей день, является, прежде всего, климат и местный колорит, особая благосклонность народа и учёных мужей к бесценному литературному наследию Бедиля. В этом смысле, при публикации и оценке различных аспектов бытия и творчества Бедиля таджикские исследователи проделали заслуживающую внимания работу, что, несомненно, является достойным вкладом в развитие бедилеведения во всём мире [2-А].

2. Признание Бедиля в Мавераннахре началось с тридцатых годов девятнадцатого века и начала двадцатого столетия, а в наше время, т.е. в период обретения независимости Таджикистана, бедилеведение пережило новый этап становления и эволюции. Возникновение нового направления и дальнейшее развитие бедилеведения в Таджикистане связано с именем и научно-литературной деятельностью устода Садриддина Айни. Первым шагом на этом пути является письмо устода Айни (1912г.) своему однокурснику-татарину Алимджану Идриси, в котором содержатся краткие сведения о биографии и творчестве великого поэта. Трактат Абдурауфа Фитрата “Бедиль”, изданный в Москве в 1923 году, в котором приводятся сведения о кружке чтецов Бедиля и осмыслении его поэзии, является второй ступенью в признании творчества великого поэта. Статья А.Дехоти и М.Рахими “Мирзо Абдулькадыр Бедиль”, опубликованная в 1940 году в антологии

“Образцы таджикской литературы” с примерами из произведений поэта, является первым кратким исследованием жизни и творчества Бедиля.

Основной этап бедиловедения в Таджикистане начался с монографии устода Айни “Мирзо Абдульгадыр Бедиль”, благодаря которой впервые в истории бедилеведения Айни не только привёл достоверные сведения о времени, биографии, произведениях и особенностях творчества Бедиля, но также впервые опубликовал сборник избранных поэтических произведений поэта с комментариями к словам и словосочетаниям, что послужило основой для всестороннего исследования жизни и творчества Бедиля, и в дальнейшем были опубликованы труды Холиды Айни “Бедиль и его поэзия “Ирфан”, Абдулгани Мирзоева “Важный документ о псевдониме Бедиля”, научные исследования Субхона Амиркулова, Сахобиддина Сиддикова, Бобобека Рахими, Нурали Нурова и других, постепенно обретая форму и выходя на новый виток своего развития. Несмотря на нехватку точных сведений и недоступность всех источников, Айни проделал важную и плодотворную работу по исследованию и обсуждению вопросов бытия поэта, литературно-культурной среды, творческих связей поэта с литературными кругами, что является неоценимой заслугой в формировании и развитии бедилеведения в Таджикистане [4-А].

3. В ходе исследования и оценки времени, бытия и творчества Бедиля устод Айни взял за основу сравнительно-исторический метод, а также впервые изучил жизнь и творчество поэта в связи с политическими и социальными реалиями того времени, включая исторические, литературные, культурные и художественные аспекты. Применив этот метод исследования, Айни смог определить сущность времени и его влияния на человеческую и творческую судьбу Бедиля, а исследуя особенности и общие черты бытия поэта, освятил реалии жизни, творческие направления того периода, объяснил положение и ценность творчества великого поэта. Воззрения Айни в познании времени жизни, положения и творчества Бедиля формировалась под влиянием официальной признанной идеологии, основанной на идеологическом

толковании времени, приоритета материального и духовного положения и его классовой сущности, политических и религиозных противоречиях, классовом положении социальных групп, социально-культурных отношениях и классовых столкновениях, противостояния господствовавших классов общества развитию литературы и культуры. По этой причине, впервые в таджикском литературоведении Айни подлинно исследовал и проанализировал политическую, социальную, литературную и культурную среду того времени, объективно исследовал и проанализировал биографию и творчество Бедиля, в соответствии с идеологическими требованиями правящей системы государства, и этот полезный опыт исследования впоследствии оказал положительное влияние на развитие таджикского литературоведения;

Таджикские бедиловеды в ходе исследования и изучения реалий того времени, положения литературно-культурной среды и комментирования творчества Бедиля использовали методы исследований Айни и усовершенствовали в этом направлении установленные научные стандарты, в создании которых внесли свой вклад Ю. Салимов, Р. Ходизода, С. Амиркулов, Б. Рахими и другие [2-А].

4. Познание периода жизни, биографии и творчества Бедиля, литературной среды и отношения поэта к ней началось с исследования устода Айни и изучения общественно-политических аспектов, осуществленных под влиянием литературной политики того периода и представлявших собой эволюцию жизни и творчества Бедиля. На этом основании, последующие исследования, а также комментарии к биографии и творчеству поэта конкретизировали сущность того времени, социальные и политические реалии и их влияние на судьбу и творчество Бедиля, что является важным опытом в оценке вышеупомянутой темы исследования [4-А].

5. Если истинный человеческий и художественный образ Бедиля был раскрыт в таджикском бедилеведении Садриддином Айни, то его жизнь и творчество стали предметом исследований, а исследователи

способствовали всеобщему признанию его человеческого и художественного образа. В этой связи, учёные использовали исторический метод, а также другие специфические методы исследования, в том числе текстологический и источниковедческий, и точно определили бытовые и творческие аспекты жизни Бедиля, которые отражали противоречивый образ реалиста, исламиста, модерниста и миротворца, борца за справедливость, а также здравомыслящей, идейной и творческой личности [1-А].

6. Опыт исследования и оценки идейного содержания произведений Бедиля в практике таджикских бедилеведов с истоков и до наших дней базируется на двух методологических подходах. При первом подходе исследования учёные в той или иной степени придерживались идеологической политики эпохи и ставили вопрос о зависимости и свободы мировоззрения поэта под влиянием этой политики, а также оценивали тематику и идейное содержание произведений Бедиля в соответствии с этими обстоятельствами, что поройискажало реальную картину жизни и творчества поэта;

С 80-х годов XX века учёные начали применять другой исследовательский подход, а тематическое и идейное содержание произведений поэта анализировались и изучались вне мировоззренческих понятий. Исследования, проведённые в этот период, объективно определили сущность темы, содержания и индивидуального образа поэта, опираясь на достоверные источники, письма, поэтические и прозаические произведения поэта гирифтааст [3-А].

7. Огромная заслуга в исследовании и изучении содержания и концептуальных особенностей произведений Бедиля принадлежит учёному Б.Рахими, который тщательно изучил и всесторонне изложил свои мысли по поводу поэтических произведений и сопоставил их с манускриптами, хранящимися в библиотеках мира. Таким образом, исследователь проанализировал содержание и идейную сущность газелей, рубаи, в том числе “рубаи, повествующих о событиях”,

прозаических произведений поэта, и пришел к выводу, что смысл и содержание произведений Бедиля, прежде всего, представляют собой “поток постоянного движения, изменения и эволюции материального мира, пульса жизни”. Исследователь подчёркивает отражение нравственно-этических взглядов в произведениях Бедиля, а необходимым фактором человеческой деятельности считает усердие, презрение враждебности и зависти и т. д., исходя из содержательных и идеологических особенностей творчества поэта;

Другой исследователь, Н. Нуров, спецификой идеологического содержания газелей поэта считал философию единства и разрозненности, всеобщего перемирия, диалога культур, человеческой зрелости, ценностей индийской культуры и мистицизма, отражения нравственных вопросов от специфики идейного содержания газелей поэта и предпринял попытки в художественном стиле донести до читателя содержание и идею сочинений поэта;

Вопрос о содержательных и идейных особенностях произведений Бедиля, начиная с сочинений устода Айни, до сих пор находится в центре внимания бедилеведов, научное описание сути содержания и идеи творчества поэта и художественных приёмов его выражения составляют важные аспекты научных поисков таджикских учёных [3-А].

8. Вопрос об особенностях образа, языка и стиля Бедиля с самого начала привлекал внимание таджикских бедилеведов, а также признание художественного опыта поэта, живописания и изящного применения стилистических элементов поэтического искусства таджикскими учёными. Изучение этой темы началось со статей А. Дехоти и М. Рахими и нашло своё развитие в трактате устода Айни “Мирзо Абдулькадыра Бедиля”. Устод Айни впервые провёл всеобъемлющий анализ языка поэзии Бедиля “с точки зрения отдельных словарей” и подчеркнул простоту, образность и сложность осмысления творчества поэта;

Признание и дальнейшее изучение этой темы можно отследить в научных изысканиях Б. Рахими и Н. Нуров, в которых дана более

комплексная оценка приёмов изображения, лингвистических особенностей и методов проявления поэтического мастерства. Несмотря на то, что исследование, проведённое в этой главе, не является всеобъемлющим, тем не менее представляет ценность и обоснованность для определения и конкретизации мастерства поэта в создании образов, языковых особенностей и стиля аст [З-А].

9. Ахмад Дониш был первым учёным, отметившим о непоколебимом проявлении и художественно-литературном влиянии Бедиля в Мавераннахре. Ахмад Дониш, будучи одним из завзятых последователей творчества Абулмаани, впервые проанализировал содержание суфийских произведений Бедиля, раскрыл прогрессивные идеи поэта и мастерство изображения, изложил причины проявления интереса людей к творчеству Бедиля;

Устод Айни – один из немногих выдающихся личностей, который сумел в своих художественных произведениях и научных трудах чётко определить духовные истоки и литературно-художественные предпосылки влияния Бедиля на социально-политическую и литературную среду Мавераннахра девятнадцатого и начала двадцатого веков. Ранние сведения в этом направлении содержались в письме, адресованном его сокурснику в медресе, татарскому товарищу Алимджану Идриси, а затем в антологии “Образцы таджикской литературы” учёным упомянута духовная связь и непреходящее влияние творчества Бедиля на литературную среду того времени и оценке влияния некоторых поэтов литературных кругов Бухары и Самарканда, Ходжента и Ферганы. Позднее устод Айни исследовал этот вопрос в монографии “Мирзо Абдульгадыр Бедиль” и подробно изучил факторы влияния творчества поэта на воззрения народов Средней Азии, особенно таджиков и узбеков. Айни в своих книгах “Моя краткая биография” и “Воспоминания” также упомянул о влиянии поэзии Бедиля на жизни и воззрение народа Бухары и его округи посредством некоторых изречений, в том числе диалога Яхёходжи и Ходжи Тин, его впечатление от поэзии Бедиля о смерти его родителей и тому подобное. В таджикском

бедилеведении эту проблему изучали учёные Р.Ходизода, С.Амиркулова, Б.Рахими, Н. Нуров и другие, которые считали причиной приверженности народа и восприимчивости поэтов Мавераннахра поэзией Бедиля, прежде всего, изумительность его поэзии и её художественных оттенков, что свидетельствует о высоком поэтическом мастерстве Бедиля бармегардад [5-А].

10. Несмотря на то, что в таджикском бедиловедении стиль изложения и способы влияния Бедиля на поэтов Мавераннахра отдельно не изучались, на этом основании были высказаны некоторые фундаментальные соображения. Впервые устод Айни подверг критическому анализу бедильский стиль и провел два эксперимента для установления образа поэт, одно было простым, а другое – сложным. Этот вывод Айни сделал на основе языка и образа Бедиля, и представил подлинный художественный образ поэта. Айни считал, что причиной сложности стиля и способа выражения является, как чистое содержание, так и новаторство поэта. Позднее, Халида Айни писала, что трудность бедилевского стиля связана с сокрытием материалистических взглядов поэта;

В таджикском бедиловедении проблема стиля изложения Бедиля и подходов к его следованию со стороны Б. Рахими и Н. Нурзода был подробно исследована, а факторы, повлиявшие на него, обрели более конкретными очертания. В частности, Б. Рахими, опираясь на некоторые рассуждения Айни и афганского учёного Халилуллоха Халили, прокомментировал причину трудностей бедилевского стиля как содержание и значение его стихотворения, так и отсутствие у читателя способности понять его суть. Этот ученый объясняет еще одну причину, согласно которой бедилевский стиль усложняется в попытке поэта не позволить читателю понять его истинный смысл. Б.Рахими, считая запутанность смысла и трудность понимания содержания спецификой индийского стиля, признаёт приверженность поэта этому стилю

истинной причиной сложности понимания значений в стихах и познания его мастерства изображения.

Проблема особенностей стиля Бедиля и влияния поэтов-последователей поэта была также исследована учёным Н. Нуровым, который прокомментировал сложность образа поэта, творческое увлечение древней индийской поэтикой, подчеркнув оригинальность творчества поэта и влияние его мысли и мастерства изображения на литературную среду Мавераннахра [1-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЙ

Из анализа, проведенного в диссертации, становится ясно, что до настоящего времени не проводилось диссертационного исследования, посвященного роли таджикского бедиловедения в изучении состояния и творчества Бедиля. Масштаб этой темы широк, и ее различные аспекты могут быть дополнительно изучены и оценены экспертами в этой области. В данном исследовании мы попытались выявить и прояснить роль таджикской бедиловедении в изучении и оценке жизни и творчества Бедиля. В то же время мы предлагаем следующие рекомендации по практическому использованию результатов данного исследования:

1. Диссертация рекомендуется для использования соискателями и последующими исследователями при изучении и исследовании специфики жизни и творчества других поэтов, выявлении содержательной и художественной сторон их произведений.
2. Считать важным изучить в отдельной диссертации жизнь и творчество некоторых представителей индийского литературного круга эпохи Бедиля и последующих поэтов.
3. Необходимо исследовать особенности творчества представителей и последователей стиля Бедиля из различных сфер персидско-таджикской литературы в сравнении с представителями литературы индийской круга, а также привлечь внимание исследователей к изучению этого вопроса.

4. Было бы целесообразно, если бы опыт исследований, проведенных по данной теме, мог быть использован для изучения вопросов литературных связей и характера процесса взаимовлияния поэтов.

5. Рекомендуется провести отдельное диссертационное исследование по вопросу приверженности и адаптации отдельных поэтов к поэзии Бедиля и последователей этого стиля с целью определения их творческой индивидуальности.

6. Возникла необходимость провести сравнительное исследование последователей стиля Бедиля, включая Туграла, Джавхари, Тамхида и других, в форме самостоятельной диссертации для определения сущности этого литературного течения.

7. Материалы, собранные в диссертации, рекомендуется использовать для изучения и преподавания истории классической персидско-таджикской литературы, литературоведения, теории литературы, стилистики и изучения воображения, развития образности, специализированных курсов и семинаров на гуманитарных факультетах высших учебных заведений Республики Таджикистан.

8. Богатое наследие Бедиля и других поэтов индийского литературного круга охватывает традиционные духовно-нравственные мотивы предков таджикского народа, выраженные в форме повествований, аллегорий, пословиц, поговорок и мудростей. По этой причине рекомендуется широко использовать данный раздел творчества Бедиля и его последователей в процессе преподавания литературы, особенно устной, а также в учебных часах в школах и высших профессиональных учебных заведениях страны.

В целом поэтический опыт Бедиля и проводимые на его основе исследования в таджикском бедиловедении отражают продукт пера и литературно-художественного мышления красноречивых поэтов индийского литературного круга и таджикских исследователей, и данная диссертация, как начало научных исследований в этой области, должна привлечь внимание ученых в этой области. Изучение вопросов,

связанных с этой темой, является одной из актуальных проблем литературоведения и подтверждает перспективность темы диссертации.

ПЕРЕЧЕНЬ НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ

I. Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах

Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики

Таджикистан

[1-А]. Муродов Б.С. Размышления о стиле и манере изложения Бедиля/ Вестник Таджикского национального университета. Душанбе - 2021, № 3 (129). - С. 190-196 (на тадж.).

Муродов Б.С. Изыскания в познании времени жизни Бедиля. / Вестник педагогического университета Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни. 1 (88) 2021 г. (на тадж.).

[2-А]. Муродов Б.С. Полемика вокруг особенностей манеры изложения, языка и стиля Бедиля / Вестник Таджикского национального университета. Душанбе – 2021 г. (на тадж.).

[3-А]. Муродов Б.С. Споры об особенностях способа изложения, языка и стиля Бедиля / Б. С. Муродов // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2021. №7. – С.206-212 (на тадж.).

[4-А]. Муродов Б.С.Биография Бедиля и его изложение в таджикском бедиловедении / Б. С. Муродов // Вестник Института языков. – Душанбе, 2021. №4 (44). С.113-116 (на тадж.).

[5-А]. Восиева Р., Муродов Б. Влияние и заслуга Ахмада Дошиша в истинном познании подлинного образа Бедиля / Научный журнал Института языка и литературы имени Рудаки Национальной академии наук Таджикистана. Душанбе, 2023 г. №1 – С. 83-91 (на тадж.)

II. Статьи в сборниках и других научных журналах

[6-А]. Муродов Б.С. Холик Мирзозода – исследование течения суфизма / Материалы международной научно-теоретической конференции “Холик Мирзозода и таджикское литературоведение в XX веке” ТГПУ им. Садриддина Айни, 2021. С. 414-420 (на тадж.).

[7-А]. Муродов Б.С. Биография Бедиля и ее воссоздание в таджикском бедилеведении. “Исследователь” №3 (48), 2020 г. – Научно-познавательный журнал молодых исследователей. ТГПУ им. Садриддина Айни, С. 51-54

[8-А]. Муродов Б. Духовные поиски и художественно-литературные основы влияния Бедиля в литературных кругах Мавераннахра. Материалы международной научно-практической конференции, посвящённой 30-летию Государственной независимости Республики Таджикистан и 90-летию Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни (24-25 декабря 2021 г.). С. 198-204 (на тадж.).

[9-А]. Муродзода Б. Влияние таджикского языка на Индийский субконтинент. Мавераннахра. Материалы республиканской научно-практической конференции на тему “Развитие таджикского языка в период Государственной независимости Республики Таджикистан” Таджикского педагогического института в Раштском районе (3 октября 2024 г.). С. 198-204 (на тадж.). с31-34

АННОТАЦИЯ

ба автореферати диссертатсияи Муродзода Бахтиёр Сайалӣ дар мавзуи “Бедилшиносӣ дар Тоҷикистон” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.00 - Адабиётшиносӣ, (10.01.01-Адабиёти тоҷик)

Калидвоҷсаҳо: адабиёт, бедилшиносӣ, ҳавзаи адабӣ, ташаккул ва таҳаввул, таърихи адабиёт, давраҳои таърихӣ, сабки бедилӣ, таҳқиқ.

Дар автореферати диссертатсия ташаккул ва таҳаввули бедилшиносӣ дар Тоҷикистон аз оғози садаи бист то ба имрӯз муайян шудааст. Мақсади асосии диссертатсия ҳалли ҳаматарафаи масъалаи таҳқиқу арзёбии рӯзгор ва марҳилаҳои нашр ва таҳқиқи осори Абдулқодири Бедил дар Тоҷикистон мебошад. Унвонҷӯ дар таҳқиқ, арзёбӣ ва ҳалли мушкилоти назариявию амалӣ аз усул ва равишҳои таҳқиқи таърихиву қиёсӣ, таърихиву адабӣ ва дастовардҳои назарии муҳаққиқони таърихи адабиёт ва назарияи он истифода намудааст. Навгонии диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки бори аввал нақши бедилшиносии тоҷик дар таҳқиқ ва арзёбии рӯзгор ва осори Бедил мавриди омӯзиш ва баррасии ҳаматарафа қарор гирифтааст.

Дар боби якуми диссертатсия “Баррасиҳо дар заминаи шинохти Бедил ва муҳити адабии замони ӯ” мушкилоти шинохти замон ва зиндагиномаи Бедил, ки ба афкори адабӣ, фарҳангӣ ва фалсафии таърихи пурвоқеа ва мураккаби Ҳинд марбут мебошад, матраҳ гардидааст. Дар роҳи омӯзиш ва баррасии ин мавзӯъ дар бедилшиносии тоҷик хидмати устод Айнӣ, Ю. Салимов, Б. Раҳимӣ ва баъзе муҳаққиқони дигар назаррас мебошад.

Боби дуюми рисола “Таҳлили мундариҷавиу ғоявӣ ва ҳусусиятҳои бадеии осори шоир аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик” номгузорӣ шудааст, ки муаллиф дар он дидгоҳҳои бедилшиносонро оид ба мундариҷа ва ғояи осори Бедил мушахҳас ва арзёбӣ намудааст.

Дар боби сеюми диссертатсия “Таъсири Бедил ба шоирони Мовароуннаҳр ва нақду баррасии он дар бедилшиносии тоҷик” муаллиф

масъалаи заминаҳои маърифатӣ ва ҳунарии нуфузи Бедил дар ҳавзаи адабии Мовароуннахро баррасӣ намудааст.

Тавсия дода шудааст, ки маводи диссертатсия барои корҳои минбаъдаи илмӣ оид ба бедилшиносӣ, таҳия ва нашри осори шоир, таълиф ва мураттаб соҳтани китобҳои дарсӣ ва васоити таълимӣ истифода карда шавад.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Муродзода Бахтиёра Сайали на тему “Бедиловедение в Таджикистане” на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.00 - Литературоведение, (10.01.01-Таджикская литература

Ключевые слова: литература, бедиловедение, литературный куруг, становление и развитие, история литературы, исторические периоды, стиль Бедиля, исследование.

В автореферате диссертации рассматривается становление и развитие бедиловедения в Таджикистане с начала XX века до наших дней. Основная цель диссертации – всесторонне рассмотреть вопрос изучения и оценки жизненного пути и этапов публикации и исследования произведений Абдулкадира Бедиля в Таджикистане. При исследовании, оценке и решении теоретических и практических задач соискателем использованы методы и подходы историко-сравнительного, историко-литературного исследования, а также теоретические достижения исследователей истории литературы и ее теории. Новизна диссертации заключается в том, что впервые всесторонне изучена и рассмотрена роль таджикского бедиловедения в исследовании и оценке жизни и творчества Бедиля.

В первой главе диссертации “Исследование Бедиля и литературной среды его эпохи” рассматриваются проблемы понимания времени и биографии Бедиля, которые связаны с литературной, культурной и философской мыслью богатой и сложной истории Индии. В процессе

изучения и обсуждения данной темы в таджикской филологии были использованы труды С. Айни, Ю. Салимова, Б. Рахими и некоторых других исследователей.

Вторая глава диссертации называется “Анализ идейного содержания и художественных особенностей наследия поэта со стороны таджикских исследователей”, в которой автор выявляет и оценивает взгляды ученых-бедиловедов на содержание и идеи произведений Бедиля. В третьей главе диссертации “Влияние Бедиля на поэтов Мавераннахра и его критический анализ в таджикском бедиловедении” автор рассматривает позновательные и художественные основы влияния Бедиля на литературную сферу Мавераннахра.

Материалы диссертации рекомендуется использовать для дальнейшей научной работы по изучению поэзии, развитию и изданию произведений поэта, составлению и упорядочению учебников и учебно-методических пособий.

ANNOTATION

**for the abstract of the dissertation by Murodzoda Bakhtiyor Sayali on the topic
"Bedil studies in Tajikistan" for the degree of candidate of philological sciences
in the specialty 10.01.00 - Literary, (10.01.01- Tajik's literature)**

Key words: literature, Bedil studies, literary circle, formation and development, history of literature, historical periods, Bedil's style, research.

The abstract of the dissertation examines the formation and development of Bedil studies in Tajikistan from the beginning of the twentieth century to the present day. The main goal of the dissertation is to comprehensively consider the issue of studying and evaluating the life path and stages of publication and research of the works of Abdulkadir Bedil in Tajikistan. In the study, evaluation and solution of theoretical and practical problems, the applicant used the methods and approaches of historical-comparative, historical-literary research, as well as theoretical achievements of researchers in the history of literature and its theory. The novelty of the dissertation lies in

the fact that for the first time the role of Tajik Bedil studies in the study and evaluation of the life and work of Bedil has been comprehensively studied and considered.

The first chapter of the dissertation, "A Study of Bedil and the Literary Environment of His Era," examines the problems of understanding the time and biography of Bedil, which are associated with the literary, cultural and philosophical thought of the rich and complex history of India. In the process of studying and discussing this topic in Tajik philology, the works of Ustad Aini, Yu. Salimov, B. Rahimi and some other researchers were used.

The second chapter of the dissertation is called "Analysis of the ideological content and artistic features of the poet's legacy by Tajik researchers," in which the author identifies and evaluates the views of Bedil scholars on the content and ideas of Bedil's works.

In the third chapter of the dissertation, "Bedil's Influence on the Poets of Maverannahr and His Critical Analysis in Tajik Bedil Studies," the author examines the cognitive and artistic foundations of Bedil's influence on the literary sphere of Maverannahr.

It is recommended that the dissertation materials be used for further scientific work on the study of poetry, the development and publication of the poet's works, the compilation and preparation of textbooks and teaching aids.